

TÜRKİYE

Dil (Türkçe)

Dünyanın en eski dillerinden biri olan Türkçe, Ural-Altay dil ailesinin Moğolca ve Tunguzca ile beraber Altay kolu içinde yer alır. Bu yer alışı, dünya dilleri tasnif edilirken ortak benzerlikler gösteren dillerin aynı aile içinde yer almaları veya bu dilleri bir grup altında toplama zorunluluğundan kaynaklandığı söylenebilir. Son yıllarda yapılan araştırmalardan hareketle dil ailesini oluşturan özelliklerin karşılıklı alıntılardan ibaret olduğunu, özellikle Altay dilleri arasında bilimsel olarak ispatlanmış bir akrabalığın bulunmadığını söylemek mümkündür. Bu alandaki araştırmalar XVIII. yüzyılda başlamış ve kesintisiz olarak günümüze kadar sürmüştür. İsveçli Ph. J. Von Strahlenberg, Ural-Altay dillerini yapı benzerliğine dayanarak “Tatar Dilleri” adı altında altı gruba ayırmış; Fransız Abel Rémusat ve Alman W. Schott, Ural-Altay dillerinin akrabalığı konusunda daha dikkate değer görüşler ileri sürmüşlerdir. M. A. Castrén yaptığı bilimsel gezilerle Ural-Altay dillerine ait önemli malzemeler derlemiş, bu malzemelerden hareketle konuya daha fazla açıklık kazandırmıştır.

Ural-Altay dilleri arasındaki akrabalığa kesin gözüyle bakılamayacağı sonucuna varan Castrén, bu dilleri şu beş gruba ayırmıştır: 1.Fin-Ogur, 2.Samoyed, 3.Türk-Tatar, 4.Moğol, 5.Tunguzca ve şiveleri. Ural-Altay dil ailesi üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda bu dillerin 1.Ural (Çud) dilleri, 2.Altay (Tatar) dilleri adıyla iki gruba ayrılacağı kanaati ağırlık kazanmıştır. Ural grubunu Fin-Ugur ve Samoyed; Altay grubunu ise Türk, Moğol-Mançu-Tunguz dillerinin oluşturduğu sonucuna varılmıştır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru dil araştırmalarında tenkidî metotların önem kazanması ve Ural-Altay dilleri alanındaki bilimsel çalışmalarla daha sağlam verilerin elde edilmesi sonucunda Ural-Altay dillerinin akrabalığı konusunda yeni görüşler ileri sürülmüş; bugün artık Ural-Altay dil gruplarının akrabalığına şüphe ile bakılmaya başlanmıştır.

Eldeki ilk yazılı metinleri 720’li yıllardan itibaren takip edilebilen Türk dili, Kuzeydoğu Asya’dan Doğu Avrupa’ya, Kuzey Buz Denizi’nden Basra Körfezi’ne kadar sayısı 250 milyona ulaşan insan tarafından oldukça geniş bir coğrafyada konuşulmaktadır. Türkoloji çalışmalarında yaygın olarak kullanılan “Türkçe” ismi hem yeryüzündeki eski-yeni bütün Türk dili ve lehçelerini hem de kullanılış durumuna göre Türkiye Türkçesini ifade eder. Son zamanlarda ise herhangi bir karışıklığa yol açmamak için geniş anlamda “Türk dili” denilmektedir. Uluslararası terminolojide de bu anlamda “Turkic”, “Tyurkskie yazıki”, “Turkische Sprachen” gibi adlandırmalar kullanılmaktadır.

Türk dilinin başlangıçtan günümüze kadar altı dönem geçirdiği kanaati yaygındır. Bu dönemlerin ilk üçü tahminlere dayanmakta, son üçü ise Türkçe yazılı metinlerin bulunduğu dönemlerdir. Bu bilgilerden hareketle Türk dilinin tarihî seyri şöyle takip edilebilir: 1.Altay devri: (?-?), 2.En eski ana Türkçe devri: (M.Ö. birkaç bin yıl), 3.İlk Türkçe devri: (I.-V. yüzyıllar), 4.Eski Türkçe devri: (VI.-X. yüzyıllar), 5.Orta Türkçe devri (XI.-XIX. yüzyıllar) ve 6.Yeni Türkçe devri (XIX. yüzyıldan günümüze kadar).

Türk dili tarihi ve dilbiliminin esas dayanağı olan fonetik ve gramer özellikleri bakımından Türk dilinin lehçe ve şiveleri günümüzde şöyle gruplandırılmaktadır: **I.Güneybatı Türkçesi** (Oğuz grubu): Bu grupta Türkiye Türkçesi, Azerî Türkçesi, Horasan Türkçesi ve Türkmence yer almaktadır.

II. Kuzeybatı Türkçesi (Koman-Kıpçak grubu):

A.Pontus-Hazar kolu: Karayimce, Karaçayca, Balkarca ve Kumukçadan oluşmaktadır.

B.Ural kolu: Tatarca ve Başkırtçadan oluşmaktadır.

C.Aral-Hazar kolu: Kazakça, Karakalpakça, Nogayca, Kırgızca bu grup içinde yer almaktadır.

III. Güneydoğu Türkçesi (Uygur grubu): Özbekçe ve Yeni Uygurcadan oluşmaktadır.

IV. Kuzeydoğu Türkçesi: Altayca (Oyratça, Teleütçe), Hakasça (Abakan Türkçesi) ve Tuva bu grubu oluşturmaktadır.

V. Yakutça: Türk dünyasının en kuzeydoğusunda geniş bir coğrafya olan Yakutistan'da konuşulmaktadır.

VI. Çuvaşça (Bolgar grubu): Türk dilinin en dikkat çeken lehçesi olup XIII. ve XIV. yüzyıllardan kalma Volga Bulgarlarının mezar taşlarındaki Bolgarcanın devamı sayılmaktadır.

VII. Halaçça: Orta İran'da konuşulmaktadır.

Türkçenin Yapısı:

Türkçenin lehçe ve şiveleri arasındaki birliği sağlayan ortak özellikler şöyle sıralanabilir:

1.Ses uymu: Türkçenin çok sayıdaki lehçe, şive ve ağızlarının fonetik özellikleri karmaşık görünmekle beraber, bunlardaki fonemler sistemi, fonksiyonları bakımından incelendiğinde aralarında ana hatlarıyla ortak bir özelliğin bulunduğu hemen fark edilir. İslamiyet'ten önce Çince ve Sanskritçeden çok az etkilenen Türkçe, İslamiyet'in kabulünden sonra bilhassa Arapça ve Farsça'dan oldukça etkilenmiş; son iki yüzyılda ise Batı dillerinden özellikle Fransızca ve İngilizce'den çok sayıda kelime almıştır. Bu kelimeler, Türkçenin fonetik yapısı dışında tutulması gereken istisnalardır.

a.Sesliler (ünlüler): Türkçe sesli harfler yönünden zengin bir dildir. Türk dilini oluşturan bütün lehçe ve şivelerde yer alan sesli harfler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Sesliler (Ünlüler) Tablosu

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Türkçe'deki ünlülerden her birinin üç özelliği vardır: Bunlar kalınlık-incelik, darlık-genişlik ve düzlük-yuvarlaklıktır. Bu sesliler dışında bir de “e” ile “ı” arasında yer alan bir kapalı “é” vardır. Bu kapalı é'nin durumu öteki sekiz sesliye göre daha kararsız ve bulunduğu kelimeler daha azdır. Kapalı é daha çok ilk hecede bulunur ve genellikle yerini kendisinden daha açık olan “e”ye veya “i”ye bırakır: él > il (memleket) gibi. Türkçe'deki kelimeler genellikle tek hecelidir. Birden çok heceli kelimelerde ilk hecedeki sesli harfin ince veya kalın olmasına göre sonraki hecenin sesli harfi de ilk heceye uyarak kalın veya ince olur. İlk hecede a, ı, o, u kalın ünlülerinden biri varsa sonraki hecelerde yine bunlardan biri; ilk hecede e, i, ö, ü ince ünlülerinden bir varsa sonraki hecelerde yine bu ince ünlülerden biri yer alır. Bu kural Türkçe'de “büyük sesli (ünlü) uyumu” veya “kalınlık-incelik uyumu” olarak adlandırılır. Bazı istisnalar dışında Türk dilinin bütün lehçelerinde bu kural yaygın olarak görülmektedir.

Yukarıdaki kural dışında Türkçede bir de “küçük sesli (ünlü) uyumu” veya “düzlük-yuvarlaklık uyumu” adı verilen ikinci bir kural vardır. Düz sesliler olan a, e, ı, i harflerinden a ve ı kalın; e ve i ince seslilerdir. Düzlük-yuvarlaklık kuralına göre Türkçe bir kelimenin ilk hecesinde “a” veya “ı” varsa, sonraki hecesinde de de genel olarak bunlardan biri yer alır. Eğer ilk hecede “e” veya “i” seslilerinden biri varsa, sonraki hecede de genellikle bunlardan biri vardır. Yuvarlak ünlüler olan o, ö, u, ü seslilerinden kalın “o” veya “u” varsa, sonraki hecede “a” veya “ı”; eğer ilk hecede “ö” veya “ü” varsa, sonraki hecede “e” veya “i” olur. Türkçe kelimelerde küçük ünlü (düzlük-yuvarlaklık) uyumu, büyük ünlü (kalınlık-incelik) uyumu kadar yaygın değildir.

b.Sesteşler: Türk dilinde yer alan sesteş harfler şunlardır: b, c, ç, d, g, ğ, ğ, h, ħ, j, k, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z. Eski Türkçede bulunmayan f, h, j sesleri sonradan yabancı kelimeler yolu ile Türkçeye girmiştir. Türkçe kelimelerin başında aslında c, ğ, l, m, n, ñ, r, v, z sesleri bulunmaz. Bu kuralın istisnaları, bazı lehçelerdeki gelişme özelliği (mesela t->d-, k->g-, y->c- vs.) ses taklidi (yansıma) veya benzeşmeler (bin->min-) sebebiyle oluşmuştur. Türkçe kelime ve hece sonları büyük ölçüde sedasız

sesteşlerle biter. Kelime ve hece sonunda en sık görülen sesteşler şunlardır: lç, lk, lp, lt; nç, nk, nt; rç, rk, rp, rs, rt; st, şt. Türkçe kelimelerde görülen sesli uyumu gibi, sesdeş uyumu da çok yaygın ve bütün lehçelerde ortak bir ses olayıdır.

c.Vurgu: Türkçe kelimelerde vurgu, farklı kelimelerde farklı heceler üzerinde bulunur. Ancak vurgu yaygın olarak ilk ve son heceler üzerinde yer alır. Orta heceler genellikle vurgusuzdur. Türkçede, yabancı dillerden girenler de dahil, yer adlarının ilk hecesi vurguludur. Ancak Farsçadan Türkçeye geçmiş olan “+stan” ekiyle biten yer adlarında vurgu son hece üzerindedir. Bazı nitelme sıfatlarında anlamı güçlendirmek için kelimenin başına getirilen pekiştirme eki daima vurguludur: kapkara, bembeyaz, tertemiz gibi.

Türkçe yapı bakımından son ekli bir dildir. Kelime köklerini isim (ad) veya fiil (eylem) kökleri oluşturur.. Köklerin sonuna bir veya birden çok çekim eki getirilerek kelimenin cümle içindeki görevi belirlenir. Köklerin sonuna bir veya birden çok yapım eki getirilerek o kökten yeni anlamda veya görevde kelimeler türetilir. İsimlerin veya fiillerin yapım eki almış şekillerine “gövde” denir. İsim kök veya gövdeleri ismin yalın hâli olan çekimsiz şeklidir. Fiil kök veya gövdeleri ise çekimli olup emir II. tekil kişiyi ifade eder.

Türkçenin ekleri: Türkçede yapım ve çekim ekleri olmak üzere iki çeşit ek vardır.

A.Yapım ekleri: Dört çeşit yapım eki vardır: 1.İsimden isim yapan yapım ekleri: ev-*li*. 2.İsimden fiil yapan yapım ekleri: ev-*len-*. 3.Fiilden fiil yapan yapım ekleri: sat-*ıl-*. 4.Fiilden isim yapan yapım ekleri: sor-*u*. Yapım ekleri Türkçe kurallara göre kelimenin kök veya gövdesine eklenerek yeni kelimeler elde edilir. Bu kurallara göre bir kelime bir veya birden fazla yapım eki alabilir. Her yapım eki eklendiği kelimeye o kelimenin kök anlamıyla ilgili olan yeni bir anlam kazandırır: göz > göz+*lük* > göz+*lük+çü* gibi.

B.Çekim ekleri: Bu ekler kök veya gövdeye işlevlik kazandıran, kelimenin cümle içindeki görevini belirlemeye yarayan ve gramer değeri olan eklerdir. Çekim ekleri kendi aralarında ikiye ayrılır: 1.İsim çekim veya işletme ekleri: a.Hâl (durum)

ekleri: *ev-i, ev-e, ev-de, ev-den*. b. İyelik (sahiplik, aitlik) ekleri: *ev-i-m, ev-in, ev-i, ev-i-miz, ev-i-niz, ev-leri*. c. Çokluk (çoğul) eki: *ev-ler, okul-lar*. d. Tamlama ekleri: *bahçe-n-in kapı-s-ı*. e. İlgî zamiri -ki eki: *kapının-ki.*, f. Ek-fiilin geniş zaman ekleri: *doktor-um, doktor-sun, doktor-dur, doktor-uz, doktor-sunuz, doktor-durlar*. 2. Fiil çekim ekleri: a. Kip / zaman ekleri : *gel-di-m, gel-meli-sin.*, b. Kişi (şahıs) ekleri: *gel-di-m, gel-meli-sin*. Hem isimlerin hem fiillerin sonuna gelen ve her durumda ayrı yazılan “mi” de Türkçe’de çok işlek bir ektir. Çekim ekleri daima yapım eklerinden sonra kelimeye eklenir.

Kelime Türleri:

Türkçede sekiz kelime türü vardır. Bu kelime türleri iki grupta incelenebilir:

1. İsim (ad) soylu kelimeler, 2. Fiil (eylem) soylu kelimeler.

1. İsim soylu kelimeler: a. İsim (ad): Varlıkları ve kavramları tanımaya yarayan kelimelerdir. İsimlerde cinsiyet (erkek, dişi, eşya) veya tesniye (ikililik) yoktur. b. Zamir (adıl): İsmine yerine kullanılan kelime ve eklerdir. Kelime hâlindeki zamirler isminin sahip olduğu bütün özelliklere sahiptir. c. Sıfat (önad): İsimlerin önüne gelerek onları niteleyen veya belirten kelimelerdir. Sıfatlar yalın kelimeler olduklarından çekim eki almaz, çekim eki alan sıfatlar isim veya zamir özelliği kazanır. d. Zarf (belirteç): Fiillerin, sıfatların ya da kendi türünden kelimelerin önüne gelerek onların anlamını etkileyen kelimelerdir. e. Bağlaç: Anlamca ilgili cümleleri veya cümlede eş görevli kelimeleri birbirine bağlayan kelimelerdir. f. Ünlem: Herhangi bir duyguyu aktarmaya yarayan kelimelerdir. “Oy”, “aman”, “of” gibi doğrudan ünlem olan kelimeler yanında, isimler ve fiiller de ünlem gibi kullanılabilir. g. Edat: Tek başına anlamı olmayan, ancak cümlede görev alarak bulunduğu cümlenin anlamı üzerinde etkili olan çekimsiz kelimelerdir.

2. Fiil (eylem) soylu kelimeler: a. Fiil (eylem): Bir işi, oluşu, hareketi (eylemi) zamana / kipe ve kişiye bağlı olarak bildiren kelimelerdir. Zaman / kip ve kişi anlamı taşıyan fiiller, çekimli fiillerdir. Fiiller kök hâlinde kullanıldıklarında emir 2. tekil kişi anlamı taşıdıklarından çekimlidir. b. Fiilimsi (eylemsi): Fiil oldukları hâlde aldıkları ekler sonucu isim özelliği (ad-fiil), sıfat özelliği (sıfat-fiil) ve zarf özelliği (bağ-fiil) kazanan kelimelerdir.

Cümle bilgisi:

Her Türkçe cümle asıl ögeler ve yardımcı ögelerden oluşur. 1.Asıl ögler: Yüklem ve öznenen oluşur. Bu iki öge her cümlede bulunur. a.Yüklem (fiil): Çekimli fiiller ve ek fiil almış isim veya isim soylu kelimeler cümlede mutlaka yüklem olur. Yüklemde zaman, kişi, çokluk, olumsuzluk ve soru anlamlarından biri veya birkaçı bulunabilir. Kurallı cümlelerde yüklem cümlenin sonundadır. b.Özne (fâil): Yüklem bildirdiği eylemi yapan, bir oluş veya durum içinde bulunan varlıktır. Özne daima yalın hâlde olup isim hâl (durum) eklerini almaz. 2.Yardımcı ögeler: Zarf (belirteç) tümleçleri, dolaylı tümleçler (yer tamlayıcıları), nesnelere (düz tümleçler) ve edatlı tümleçlerdir. Bunlardan biri veya birkaçı cümlede bulunabilir. a.Zarf (belirteç) tümleçleri: Bunlar yüklem (fiilin) anlamını yer / yön, zaman, miktar, durum ve sebep yönünden tamamlayan tümleçlerdir. b.Dolaylı tümleçler (yer tamlayıcıları): Yüklem bildirdiği eylemin yöneldiği, yapıldığı, çıkıp uzaklaştığı yeri bildiren tümleçlerdir. Dolaylı tümleçler bu özelliklerinden dolayı ismin ya yönelme / yaklaşma ya bulunma / kalma ya da çıkma / uzaklaşma hâl eklerini almış kelimelerdir. c. Nesnelere (düz tümleçler): Yüklem bildirdiği eylemden etkilenen kelimelerdir. İsim cümlelerinde ve yüklemi geçişsiz fiil olan cümlelerde bulunmaz. Nesnelere ya yalın hâlde bulunan (belirtisiz nesne) veya belirtme hâli ekini almış (belirtili nesne) kelimelerden oluşur. d.Edatlı tümleçler: “İle”, “için”, “gibi” edatlarının kendilerinden önce gelen kelime ile birleşerek oluşturdukları tümleçlerdir.

Türkçe cümleler anlam bakımından haber cümleleri, soru cümleleri ve ünlem cümleleri gibi gruplara ayrılır. a.Haber cümlesi: Haber cümlesi bir eylem, olay, olgu veya durumun gerçekleşip gerçekleşmemesine göre olumlu haber cümlesi veya olumsuz haber cümlesi olarak ikiye ayrılır. b.Soru cümlesi: Herhangi bir ögesi soru anlamı taşıyan cümlelerdir. Bir cümlede soru anlamı soru zamirleri, soru sıfatları veya soru zarflarıyla sağlanabildiği gibi, yaygın olarak kullanılan “mı / mi / mu / mü” soru edatıyla da sağlanabilir. c.Ünlem cümlesi: Herhangi bir duyguyu aktarmak için kurulan cümlelerdir. Bir cümledeki ünlem anlamı doğrudan doğruya ünlem olan “oy”, “aman”, “ah”, “vah” gibi kelimelerle sağlanabildiği gibi, bazı zarflar ve

edatlarla da sağlanabilir. Haber cümlelerinin sonunda nokta, soru cümlelerinin sonunda soru işareti, ünlem cümlelerinin sonunda ise ünlem işareti kullanılır.

Kürtçe: Türkiye’de Türkçe dışında en çok konuşulan ikinci dil Kürtçedir. Türkiye’nin yetmiş beş milyonu aşan nüfusu içinde on bir milyon civarında Kürt olduğu sanılmaktadır. Buna göre Türkiye’de ortalama olarak her yedi kişiden biri Kürtçe konuşmaktadır. Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-İran dilleri kolunun İran dilleri grubunda yer almaktadır. Dilbilimciler aynı grup içinde Zazaca’yı ayrı bir dil olarak göstermekle beraber, Zazacanın, Kürtçenin bir lehçesi olduğunu savunanlar da vardır. Bu durumun büyük ölçüde Kürtçenin homojen bir yapı göstermemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Kürtçenin kökeni konusundaki tartışmaların hâlen devam ettiği, bu dilin esas itibariyle hangi çekirdek topluluğun dili olduğu ve hangi tarihten beri bugünkü hâliyle kullanıldığı belli değildir. Bu belirsizliğin en önemli sebebi, hangi dil ve lehçelerin Kürtçenin içinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda farklı görüşlerin olmasıdır. Çünkü Kürtçenin hemen bütün dillerde görülen ödünç alma konusunda da durumu belirginleşmiş değildir. Bir dilin kökenine inebilmek için o dilin tamamen kendi malı olan özgün yapılarının belirlenmesi ve bu özgün yapılar üzerinden karşılaştırmalar yapılarak hangi dil ve lehçelerle aynı kökenden olduğunun tespit edilmesidir.

Yukarıdaki olumsuzluklara rağmen, bugün için kesin olmamakla beraber Kürtçenin dört ana lehçesi olduğu kanaati yaygındır. Bunlar Kurmancî, Goranî Soranî, Zazakî.

Kurmancî: Kürtçenin en yaygın lehçesidir. Türkiye dışındaki Kürtler de dahil olmak üzere 9-10 milyon kişi tarafından konuşulduğu sanılmaktadır. Türkiye’de de en çok konuşulan lehçe olduğu görüşü yaygındır. Kurmancî, 1930’lu yıllardan itibaren Kürt-Latin alfabesiyle yazılmakta ve yazı dili hâline getirilmeye çalışılmaktadır.

Goranî: Bu lehçenin diğer adı Hawramanîdir. Türkiye’nin İran ve Irak sınır bölgelerine yakın olan yörelerde konuşulur. Zazakî lehçesine yakındır. Türkiye’de bu lehçeyle konuşanların sayısı bugün için belli değildir.

Sorani: Süleymaniye bölgesinde Kürt siyasi hareketlerine bağlı olarak gelişmiş ve işlenmiş bir lehçedir. Sorani lehçesi genellikle Arap-Fars alfabesiyle yazıldığından, kaynak bakımından diğer lehçelere göre zengindir. Irak ve İran Kürtlerinin resmî lehçesidir ve Kurmancîden sonra en yaygın lehçedir.

Zazakî: Bazı araştırmacılar siyasi maksatlarla Zazakîyi Kürtçenin lehçesi olarak kabul ettikleri hâlde, bazı araştırmacılar da ayrı bir dil olarak kabul etmektedir. Dilbilimciler Hint-Avrupa dilleri ailesinin Hint-İran dilleri kolu içinde yer alan İran dilleri grubu içinde Kürtçeyi ve Zazacayı ayrı diller olarak göstermektedir. Kanaatimizce de -konuşanlar Kürt olmakla beraber- Zazaca, Kürtçeden farklı bir dildir. Türkiye’de Tunceli (Dersim) ve Bingöl yörelerinde yoğun; Diyarbakır, Adıyaman, Muş, Bitlis ve Urfa yörelerinde kısmen Zazakî konuşulmaktadır.

Kürtçenin yukarıda sayılan lehçelerinin yaygınlık sırası Kurmancî, Soranî, Zazakî ve Goranî şeklindedir. Lorî lehçesinin de Kürtçenin içinde yer aldığını savunanlar bulunmakla beraber, bu lehçenin Farsçaya daha yakın olduğu ve Kürtçe içinde yer almaması gerektiği görüşünde olanlar da vardır.

Türkiye’de Lazca, Çerkezce, Gürcüce, Arnavutça, Arapça, Ermenice, Süryanice, Rumca konuşan topluluklar da bulunmakla beraber, bunlar sayı olarak kayda değer bir yekûn tutmamaktadır.

Bibliyografya: *Dîvânü Lugâti’t-Türk* (haz. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurtsever), İstanbul 2005; J. Von Strahlenberg, *Das Nord-und Östliche Theil von Europa und Asia*, Stockholm 1730; J. P. Abel Rémusat, *Recherches sur les langues tartares*, Paris 1820; W. Schott, *Versuch über die tatarischen Sprachen*, Berlin 1836; a. mlf., *Über das Altaische oder Finnisch-Tatarische Sprachgeschlecht*, Berlin 1849; M. A. Castrén, *De affixis personalibus linguarum altaicarum*, Helsingforsiae 1850; W. Radloff, *Versuch*, I-IV; Doerfer, *TMEN*, I-IV; a. mlf., “Das Chorasán-türkische”, *TDAY Belleten* 1977 (1978), s. 127-205; Clauson, *Dictionary*; V. Thomsen, “Déchiffrement des inscriptions de l’Orkhon et de l’Iénissei, notice préliminaire”, *Bulletin der Danischen Akademie*, Copenhagen 1893, s. 285-299; J. Deny, *Grammaire de la langue turque (dialecte Osmanli)*, Paris 1921 (trc. Ali Ulvi Elöve,

Türk Dili Grameri: Osmanlı Lehçesi, İstanbul 1941); J. Németh, *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklos*, Budapest 1932, s. 1-85; K. Grönbech, *Der türkische Sprachbau I*, Kopenhagen 1936; a. mlf., *Codex Cumanicus*, Kopenhagen 1936; Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, c. I-II, İstanbul 1958-1964; A. von Gabain, *Altürkische Grammatik*, Wiesbaden 1974, s. 9-41; Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, c. I-II, Ankara 1963-1964; P. A. Andrews, *Ethnic Groups in Republic of Turkey*, Reichert, Wiesbaden 1989, s. 130; Ahmet Buran-Berna Yüksel Çak, *Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar*, Ankara 2012, s. 203, 204-209; Ahmet Buran, “Karma diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Kürtçe”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 20, s. 19-35; Talât Tekin, “A New Classification of the Chuvash-Turkic Languages / Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, *Erdem*, V / 13, Ankara 1989, s. 129-139; 141-168; Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara 1994; Nuri Yüce, “Türk Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”, *İA*, XII / 2, s. 445-456; a. mlf., “Türk dili ve lehçeleri”, *a. e.*, XII / 2, s. 468-530; a. mlf., “Türk / Dil ve Edebiyat / Dil-Başlangıçtan Cumhuriyete Kadar” *DİA*, c. XLI, s. 497-500; Reşit Rahmeti Arat, “Türk Şivelerinin Tasnifi”, *TM*, X (1953), s. 59-139. “Türk Dili”, *TA*, c. XXXII, s. 72-79; “Türkçe”, *TDEA*, c. VIII, s. 425-430.

Nurettin ALBAYRAK

TÜRKİYE

Hayatın Dönüm Noktaları ile İlgili Gelenek-Görenekler

1. Doğum

1.1.Doğumdan önce: Türkiye’de doğum hazırlıkları hamilelikle başlar ve karnına çocuk düşen hanıma “gebe”, “hamile”, “yükü”, “ağırarak”, “iki canlı” gibi isimler verilir. Hamile olduğu anlaşılan hanım mensup olduğu aile için sevinç kaynağı olur. Hamile hanıma önce bütün hane halkı, sonrada konu komşu büyük bir ilgi, sevgi ve ihtimam gösterir ve zor sayılabilecek hiçbir iş yaptırılmaz. Yiyeceği gıdalar özenle seçilir, arzu ettiği, tatmak istediği her şey kendisine sevgiyle ikram edilir. Aile fertleri dışında komşular da kendi evlerinde pişen ve kokusunun hamile hanıma gittiği tahmin edilen yemeklerden mutlaka gönderir ve o yemeği tatmasını sağlarlar.

Halk arasında “aşerme”, “aşyerme” olarak adlandırılan hamilelik döneminde hamilenin canının çektiği her şeyi yemesi gerektiği yönünde bir inanış vardır. Bundan dolayı Anadolu’da “Aşerene yılan bile kusar” şeklinde bir atasözü vardır ki anlamı: Yılan bile hamile kadının arzu ettiği yiyeceği ona ikram eder, şeklindedir. Hamile kadınlara bazı yiyecekler kendisinin ve bebeğinin sağlığı için yedirilirken bazı yiyecekler de bebeğinin güzelliği için yedirilir. Bazı yiyecekleri de yememesi istenir. Hamile hanım çocuğunun gamzeli olması için ayva, nar yerse çocuğu güzel ve uzun ömürlü, karabiber yerse çocuğunun vücudunda siyah lekeler, gül yerse çocuğun vücudunda kırmızı lekeler, erik yerse çocuğun vücudunda lekeler, patates yerse çocuk kötürüm, kuş eti yerse çocuğun uykusu hafif, elma yerse çocuğun yanakları kırmızı, malık yerse çocuğun ağzı açık, kaymak yerse çocuk beyaz tenli olur. bebeğinin cildi tavuk derisine benzemesin diye kesinlikle tavuk yedirilmez.

Hamile hanımlarla ilgili olarak halk arasında bazı yaygın inanmalar şunlardır: Hamile kadın kimin yüzüne fazla bakarsa, doğacak çocuğu ona benzer. Semaya bakarsa çocuk mavi gözlü, aya bakarsa ela gözlü, güzel fotoğrafa bakarsa çocuk güzel olur. Bundan dolayı hamile kadınlar başkalarının yüzüne

bakmaktan çok, başlarını öne eğerek kendi göğüslerine bakarlar ki doğacak çocuk kendilerine benzesin. Hamile hanım sık sık aynaya bakarsa doğacak çocuğun güler yüzlü olacağı da bu inançlar arasındadır.

Hamile hanım çirkin çocuk doğurmak korkusuyla çirkin insanlara, sarı benizli ve sarılık hastalığı olan çocuk doğurmak korkusuyla ölüye, sakat çocuk doğurmak korkusuyla sakat ve organları eksik olan çocuklara, yarı dudaklı çocuk doğurmak korkusuyla tavşana, yarı ve kalın dudaklı çocuk doğurmak korkusuyla deveye, kıllı çocuk doğurmak korkusuyla ayıya, soluk benizli ve talihsiz çocuk doğurmak korkusuyla tutulmuş aya ve güneşe, siyah tenli çocuk doğurmak korkusuyla siyah renkli eşyaya bakmaz.

Yakın tarihlere kadar hamile hanımların beslenmesi doktor tavsiyesine ve denetimine göre olmaz, daha çok birkaç doğum yapmış deneyimli hanımların ve ebelerin tavsiyelerine göre olurdu. Son yıllarda hamile hanımların beslenmesi, yine gelenekler doğrultusunda devam etmekle beraber, doktor tavsiyesi de göz önünde bulundurulur.

Küçük yerleşim birimlerinde hamileliğin sağlıklı bir şekilde devam edip etmediği yakın tarihlere kadar usta ebeler gözetiminde ve tavsiyeleri doğrultusunda olurdu. Günümüzde sağlık kurumlarının köylere kadar gitmesi, hamileliğin doktor gözetiminde devam etmesini sağlamıştır. Bütün Türkiye’de hamilelik süresince çok dikkat edilen hususlardan biri de hamile hanımı üzmemek ve üzülmesine sebep olmamaktır.

Doğumun kolay olması için ise halk arasındaki inanmalardan bazıları şunlardır: Hamile kadının iki memesi arasına dua konur. Kocasının hakkını helal etmesi istenir. Kocasının elinden kendisine su içirilir. Hamileliğin yedinci ayından itibaren her gün bir fındık büyüklüğünde tereyağı yutturulur. Bütün bu ihtimam ve inanmalardan maksat sağlam ve güzel bir çocuk dünyaya getirmektir.

1.2.Doğum esnasında: Doğumdan önce doğum için önemli hazırlıklar yapılır. Doğum yaklaşınca önce kundak takımı, ardından da beşik hazırlanır.

Sancılanmaya başlayan hamile hanımın doğumu yaklaşmış demektir ve hemen ebeye /doktora haber verilir. Doğumun kolay olabilmesi için Türkiye'nin hemen her yöresinde gebe hanım gezdirilir ve karnına "Fatma Ana yaşmağı" bağlanır. Örülü saçları, bağlı kemeri, düğümlü olan eşyaları, kocasının ayakkabı bağları ile ceketinin ve yeleğinin düğmeleri çözülür. Sandık, pencere, kapı ve ne kadar kilitli eşya varsa kilitleri; makas ve bıçakların ağızları açılır.

Türkiye'nin farklı yörelerinde hamile hanımlara farklı şekillerde doğum yaptırılmakla beraber, en çok yaygın olan doğum yaptırma şekilleri şunlardır:
*Yere bir döşek serilir ve döşegin üzerine bir leğen konur ve hamile hanım bu leğenin içine oturtularak doğum yaptırılır.

*Hamile hanım, ebenin kucasına oturtulur, önüne de içi "höllük" dolu olan bir leğen konur. Yakın akrabalarından bir hanım, hamile hanımın kulağına eğilip tekbir okuyarak doğum yaptırılır.

*Yere temiz bir yaygı serilir, gebe bu yaygının üzerinde diz çöker; ebe de hamile hanımın arkasına geçerek beline dayanır. Çökmüş durumdaki hamile hanımı başka bir hanım arkasından kucaklar; iki hanım da iki yandan gebe hanıma destek olurlar ve ön tarafta bulunan diğer bir ebe doğumu yaptırır.

*Hamile hanım ısıtılarak yatağa yayılmış olan sıcak toprak üzerine yatırılarak doğum yaptırılır.

Çocuk doğduktan sonra arkasından gelen parçaya "eş" veya "son" adı verilir. Eşin veya sonun çocuk doğduktan sonra gecikmesi anneyi tehlikeye sokar. Bundan dolayı eşin bir an önce düşmesi için farklı yörelerde farklı pratiklere başvurulur. Eş; toprağa, ahıra, gübrelige, yıkandıktan sonra temiz bir beze sarılarak el değmeyecek ve hayvanların tasallutundan uzak bir yere gömülür.

"Eş"i geldikten sonra çocuğun göbek kordonu temiz ve keskin bir makas veya bıçak yardımıyla göbekten itibaren bir karış yukarıdan kesilir. Çocuğun göbeği ne kadar yukarıdan kesilirse sesinin de o kadar güzel olacağına inanılır. Göbeği ebe keser, göbeğin kesildiği makas veya bıçak yıkanmadan

ve ağız açılmadan kırk gün bir beze sarılarak konur. Çocuğun kırkı çıktıktan sonra yıkanarak kullanılmaya başlanır. Göbek bir gül ağacının dibine, cami avlusuna, el değmeyecek ıssız bir yere ya da ev içinde ıssız bir yere gömülür. Bazı yörelerde de göbek temiz bir beze sarılarak uzun yıllar hatıra olarak saklanır.

Çocuk doğduktan sonra kokmaması, terlememesi, pişkin vücutlu ve kibirli olmaması için tuzlanır. Bazı yörelerde çocuk zengin olsun diye tuzlu suyun içine para atıldığı da görülmektedir. Bazı yörelerde çocuk doğar doğmaz yıkandığı hâlde, bazı yörelerde ise göbeği kesildikten sonra yıkanır.

Doğumunun üçüncü, dördüncü, yedinci veya onuncu günü ılık ve temiz su ile yıkandığına da rastlanmaktadır. Bazı yörelerde ise çocuğun kırkı çıkana kadar her gün veya her hafta yıkandığı durumlar da mevcuttur. Yıkama suyunun içine altın, karacaotu ya da tonbulak kökü konulduğu da görülmektedir.

Çocuk doğar doğmaz öncelikle babasına, dedesine, diğer yakınlarına ve köy halkına müjdecî gönderilir. Müjdecîye para, mendil gibi hediyeler veya çeşitli yiyecekler verilir. Erkek doğumu büyük sevinçlerin kaynağı olduğu hâlde kız doğumuna fazla sevinilmez. Bundan dolayı özellikle erkek çocuk doğumlarında çocuğun babası sevincini ve erkek çocuğu olduğunu çevreye duyurmak için silahla birkaç el ateş eder. Art arda kız doğumları ise üzüntüye sebep olur. Erkek çocuğun evin serveti ve hazinesi ve ailenin de önemli bir kazancı olduğu anlayışı Türkiye'nin büyük bir kesiminde hâkimdir. Çünkü babanın neslinin ancak erkek çocukla devam ettirilebilir. Bunun dışında erkek çocuk baba-oğul yolunun ve iş ekonomisinin en önemli iş ögesi ve gelecekteki yöneticisidir.

1.3. Doğumdan sonra:

Yeni doğurmuş ya da doğurup henüz yataktan kalkmamış olan hanıma "lohusa" veya loğsa" adı verilir. Lohusa, doğum yaptıktan sonra üç gün çok sıradan olan ve "terdöşeği" olarak adlandırılan bir yatakta yatar. Lohusa yatağının bulunduğu oda telli bohçalarla süslenir. Bazen lohusanın altına "höllük" serilir. Üçüncü gün dolduktan sonra lohusa gayet süslü ve rahat olan

“lohusa döşegi”ne nakledilir. Lohusa burada en az dört gün yatmakla beraber, bu süre bebeğin kırkı çıkıncaya kadar da devam edebilir. Başta erkek çocuk olmak üzere, çocuğu doğan kimse kurban keser, çeşitli ağaçlar diker, özellikle erkek çocuklar için “oğlan helvası” yapılarak akraba ve tanıdıklara gönderilir. “Akika kurbanı” adı verilen kurban, çocuk doğduğu veya tuzlandığı gün kesildiği gibi, bir yıl içinde de kesilebilir. Akika kurbanının etinden doğan çocuğun ailesinden hiç kimse yemez. Akraba, dost, tanıdık ve komşulara dağıtılan akika kurbanının eti kemikleri kırılmadan yenir ve kemikleri yere gömülür. Çocuk doğduktan üç gün sonra şerbet kaynatılarak şişelere konur; eğer doğan çocuk erkekse şişeye kırmızı gaz bezi yandan, kız ise şişe üzerinden bağlanarak yakınlarla ve dostlara gönderilir. Türkiye’nin hemen her yöresinde yaygın olan bu şerbete “lohusa şerbeti” denir.

Doğumdan sonra üç ezan sesi duymadıkça çocuğa hiçbir şey verilmez ve emzirilmez. Doğumun üzerinden üç ezan geçtikten sonra ebe kadın abdest alır, kibleye dönerek çocuğu kucığına alır. Ardından Kur’an’ın herhangi bir sahifesi açılır; ebe kadın sağ elinin başparmağını önce Kur’an-ı Kerim’in açılan sahifesine sonra da çocuğun dudaklarına sürer ve annesi çocuğu kucığına alarak emzirmeye başlar. Bazı yörelerde de çocuğa ilk meme verilmeden önce bir hafız çağrılır; hafız çocuğa ve annesine kur’an okur. Okunan Kur’an’ın her sayfasının başında bebeğin yakınlarından bir kadın parmağını şekere batırarak çocuğun ağzına sürer. Böylece çocuğun sevimli ve terbiyeli olması amacı gerçekleştirilmeye çalışılır.

Türkiye’nin hemen her yöresinde Lohusanın sütünün çok olması için birçok pratiğe başvurulur. Bu pratiklerden en yaygın olanlar şöyle sıralanabilir: bir soğan ortadan ikiye bölünerek lohusa hanımın memelerine sürülür ve ardından “Sütü gümrah olsun” diye dua edilir. Süt gelmezse lohusanın memeleri sıcak su ile yıkanır ve ardından tüylü sıcak havluyla sarılır. Sütü çoğalttığı kabul edildiğinden lohusa kadına karaciğer, börülce, tahin helvası, sütle pişirilmiş incir, haşlanmış mısır, tuzlu badem, tuzlu ayabakan çekirdeği, razyan yaprağı, akciğer, peluze yedirilir; et suyu ile pişirilmiş çorba ve sıcak

şerbet içirilir. Akşam ezanı okunurken veya sabah güneşi doğarken iki kapı arasına bir leğen konur ve bu leğen su ile doldurulur. Emzikli hanım leğendeki suya girer ve “Dağda isen, bayırda isen Hasan’ın sütü gel. Hasan ağlıyor, çabuk gel” diye seslenir; bir taraftan da taze soğan ve ciğer yer. Lohusanın sütü gelmezse “Sütü yok” denilmez. “Süt otlamaya gitti” denir. İkiz doğurmuş bir kadının ayakkabısından bir parça çamur alınarak üzerine yedi defa “Tebbetyada” suresi okunur ve sütünün bol olması için lohusanın memesinin etrafına sürülür.

Doğumdan sonra üç gün içinde çocuğa ad vermek Türkiye’nin hemen hemen her yöresinde süregelen önemli geleneklerden biridir. Bunun için ailenin en büyüğü veya o yörede saygı duyulan yaşlı zatlardan bir çocuğu kucağına alarak kibleye döner. Çocuğun sağ kulağına ezan okur, sol kulağına da kamet getirir. Ardından çocuğa daha önce kararlaştırılmış olan ad çocuğun sağ kulağına üç defa söylenir. Bu ad genellikle ailenin büyük baba, büyük annelerinden, başta Hz. Peygamber olmak üzere, dört halifeden, diğer din büyüklerinden, tarihî şahsiyetlerden biri olmasına özen gösterilir.

Çocuk doğduktan sonra lohusa kadını “al basması”ndan korumak için özellikle yedi gün yedi gece kesinlikle yalnız bırakılmaz. Bu süre bazı yörelerde bebeğin kırkı çıkana kadar uzayabilir. Al basması, Anadolu’da yaygın bir halk inancına göre lohusa kadınlara, bazen de çocuklara ve atlara musallat olup onların hastalandıran hayalî yaratık, kötü ruh demektir. Lohusayı al basmasından korumak için lohusanın başına kırmızı kurdele veya yemeni bağlanır, oda kapısının arkasına küçük bir süpürge konur ve bu süpürge al basması korkusu geçene kadar kapının arkasında durur. Ayrıca lohusanın başucuna şişe geçirilmiş soğan, sarımsak, mavi boncuk konur ve bunların hepsi kırmızı gaz boyamasına sarılır. Lohusayı nazardan korumak için de sabah akşam tütsü yakma geleneği hemen Anadolu’nun her yöresinde yaygındır.

Türkiye’de çok yaygın olan inanışlardan biri de lohusa ile çocuğa kırk gün içinde gelen hastalıkların “kırk basması” olarak adlandırılmasıdır. Farklı

yörelere “kırk düşmesi”, “kırk karışması”, “kırk bastı”, “lohusa bastı” gibi isimlerle de adlandırılan kırk basmasına tutulan lohusa veya çocuğu zayıflar, çarpık çurpuk, hastalıklı, aklından özürlü, huysuz ve çapkın olur ve gelişmez. Kırk basmasını önlemek için kırklı lohusa ve çocuğu kırk gün dışarı çıkarılmaz. Lohusa ve çocuğunu kırk basmaması için kırkı içinde bulunan iki lohusa ile bunların çocukları, aynı gün içinde doğan çocuklarla bunların anneleri, kırklı bir lohusa ile kırklı bir gelin, kırklı bir lohusa ile bir hayvan karşılaşmamalıdır. Bunlar dışında Anadolu’nun birçok yöresinde kırk basmaması için farklı önlemler alınmaktadır.

Doğumdan sonra lohusa önce “Gözünüz aydın olsun” demek için ziyaret edilir. Buna halk arasında “gözaydına gitmek” denir. Doğumdan sonra yedi gün içinde lohusa hanım ikinci kez ziyaret edilir ve bu ziyarette çeyrek, yarım veya tam bir cumhuriyet altını, altın veya gümüş maşallah, ananaslı gevrek, şeker, gümüş kupa, çingirak, kemik halka, elbiselik kumaş, vazo, çay takımı, yemeni, mendil ve daha çok bebek giysisi gibi hediyeler mutlaka götürülür. Ziyaretçiler lohusanın evinde önce misafir odasına alınır, kahve, çay, süt gibi ikramlarda bulunulur; sonra da şerbet ikram edilir. Ardından lohusanın odasına alınan misafir, takı cinsinden olan hediyeği bebeğin omuzuna veya göğsüne takar, giysileri ise sağlık, mutluluk ve analı babalı büyüme dilekleriyle lohusanın yanına bırakır ve fazla oturmadan kalkar.

Lohusaya, yöreden yöreye farklılık gösterdiğinden, doğumdan sonra yedi, sekiz, yirmi ve genellikle kırk gün sonra kırk basmasından korunmak için “kırklama” adı verilen bir halk pratiği uygulanır. Kırklanan lohusa ve çocuk lohusa döneminin yasaklarından kurtulmuş olur ve çevrelerindeki insanlarla normal münasebetler kurmaya başlarlar. Bu münasebetlerin normalleştiğini göstermek için kırklamadan hemen sonra lohusa hanım, yakınları ve dostları “kırk hamamı”na götürülür. “Lohusa hamamı” olarak da adlandırılan hamamda yıkanmak yanında, çeşitli eğlenceler de düzenlenir.

Kırk hamamında önce lohusa özel bir soyunma odasına alınır ve soyunur; ardından da çocuk soyunur. Bu sırada sazlar çalar ve çengiler oynamaya

başlar. Ebe hanım çocuğu kucağına alır, yakınlarından iki hanım da lohusanın kollarına girer. Lohusa, ayaklarına sedefli nâlinler geçirir, arakasına ipekli ve işlemeli havlular alır ve çocuk kucağında olduğu hâlde ebe hanım önde, lohusa arkada yavaş yavaş yürüyerek halvete girerler. Halvette lohusa biraz dinlendikten sonra hamam görevlileri tarafından yıkanır; bu sırada çocuk da ebe tarafından yıkanır. Yıkanma eylemi bittikten sonra ebe kadın kucağında çocuk önde ve arkasında da lohusa olduğu hâlde halvetten çıkıp soyunma odasına gelirler.

Türkiye'nin bazı yörelerinde çocuğun kırkını çıkarma ameliyesi kırk hamamında yapılmaktadır. Bu durumda kaplumbağa kabuğunun içine miras kalmış bir altın konur, kaplumbağa kabuğuyla altın kırk bir kere suya batırılır, sonra kaplumbağa kabuğunun içindeki su çocuğun başına dökülür. Hama taşı / kurnası ters çevrilerek çocuk üzerine oturtulur; kulağına su kaşmış olması ihtimaline karşılık kulağını emer, tütsülerler.

Kırk hamamına sabahleyin gidilmişse öğlende davetlilere yemek ve yemiş ikram edilir. Hamama öğleden sonra gidilmişse davetlilere yemek verilmez; yemiş ve şurup ikram edilerek ağırlanır. Kırk hamamından çıkılırken hamamda hizmet edenlere, özellikle lohusayı yıkayan hanıma fazlaca bahşiş verilir.

Kırk hamamından sonra annesinin daha önce hazırlayıp donattığı beşiğe çocuk törenle yatırılır. Beşik töreni, annesi emzirip doyurduktan sonra çocuğu dualarla beşiğe yatırmaktan ibarettir. Bu yatırılış esnasında beşiğin üzerine mutlaka bir nazarlık takılır.

2.Sünnet

2.1.Sünnetten önce: Türkiye'nin büyük bir bölümünde, özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde, sünnetten önce yapılacak en önemli işlerden biri "kirve" bulmaktır. Kirvelik, bir erkek çocuğun sünnet töreninin külfet ve masraflarını başka bir aile büyüğünün üzerine alması ile iki aile grubu arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. "Kivrelilik", "kirivlik",

“kirvoluk”, “kirvalık” olarak da adlandırılan bu akrabalık, özünde, karşılıklı bir ilişkidir. Her aile kendi ekonomik statüsündeki ailelerle kirvelik ilişkisi kurar. Farklı ekonomik statüdeki aileler arasında kurulan kirvelik ilişkilerine oldukça az rastlanmaktadır. Kirveyi çocuğunu sünnet ettirecek aile seçebileceği gibi, kirveligi üstlenecek kişinin bizzat kendisi kirve olunacak ailenin reisine bildirebilir. Böylece aileler arasında akrabalıktan da ileri bir yakınlık kurulmuş olur. Kirvesini saygıda babasına denk tutan insanlar çoktur. Kirvenin kızıyla evlenilmez, yapılacak önemli işlerde, kirveye danışmak, fikirlerinden faydalanıp uygulamak âdettendir.

Arapçada “hıtan” olarak adlandırılan sünnet, küçük bir cerrahi operasyondur. Hıtan kelimesinin Türkçedeki karşılığı en eski Türkçe sözlük olan *Divanü Lügati't-Türk*'te “arıtmak, eritmek” olarak geçmektedir. Anadolu halk, bir anlamda erkek üreme organına “etek” adı verildiğinden, halk ağzında sünnet “etek külahının kesilmesi”dir. Geçmişten günümüze sünnet, Türkiye’de yaşayan, başta Türkler ve Kürtler olmak üzere, bütün Müslüman topluluklarda hayatın önemli dönüm noktalarından biri olarak görülmekte ve kabul edilmektedir. Başlangıçtan yakın tarihlere kadar Anadolu’da gerek saray gerekse şehir, kasaba ve köylerde erkek çocuğun Müslüman Anadolu toplumunda kabul görmesi anlamına gelen sünnet olma, belirli törenlerle yapılmaktaydı.

Osmanlı dönemi Türkiye’inde sünnet töreni çocuk tek ise yedi yaşından önce yapılmazdı. Bu yaşın esas alınmasının sebebi çocukların “Lâ ilâhe illallah” diyebilecekleri ve İslam dininin inceliklerini, kısmen de olsa, anlayabilecek çağa ulaşmış olmalarıydı. Bundan dolayı çocuklar daha çok 7-12 yaşlar arasında sünnet edilirdi. Eğer ailede birden fazla erkek çocuk varsa ortalama bir yaş kabul edilir, çocuğun herhangi bir sağlık problemi yoksa 3-5-7-9 gibi tek yaşlar tercih edilirdi; böylece yedi yaşından küçük olan da diğer kardeşleriyle sünnet edilirdi. Zengin aileler sünnet çağına gelmiş fakir ve öksüz çocukları da kendi çocuklarıyla sünnet ettirir ve bütün masraflarını karşılardı. Sünnet merasimleri farklı yörelerde bazı farklılıklar gösterse

bile, temelde birbirlerine benzerlerdi. Sünnet töreni genellikle çocuğun / çocukların baba evinde, seyrek olarak mesire alanları ve bahçelerde, akraba ve dostların huzurunda yapılırdı.

Cumhuriyet döneminde giderek yaygınlaşan sünnet davetiyeleriyle sünnet çevreye duyurulur. Bu davetiyelerin bazılarında sünnet olacak çocukların fotoğrafları da konurdu. Sünnet çocukları, kirvenin aldığı ve üstünde altın ve gümüş görünümlü şeritler, tuğlar bulunan satenden yapılmış mavi başlık takarlar; ipek gömlek, yine altın ve gümüş görünümlü şeritlerle süslenmiş beyaz pelerin ve aynı kumaştan pantolon giyerler; omuzdan bele çapraz ve üzerinde “maşallah” yazılı bir kurdele takarak ve ellerinde başı topuz, altın ve gümüş görünümlü pullarla süslenmiş bir asâ taşıyarak sünnet olacaklarını herkese gösterirlerdi. Bu esnada nazara karşı önlem olarak çocukların omzuna altın veya gümüş nazarlıklar takılır, sünnet alayı kurularak o yöredeki belli başlı yerler gezilir; sünnet çocuğu bu kıyafetiyle bulunduğu yöredeki din ulularının mezarlarına veya türbelerine götürülerek dualar edilirdi, İstanbul’da Eyüp Sultan, Konya’da Mevlana ve Tavus Baba, Erzurum’da Abdurrahman Gazi, Erzincan’da Terzi Baba türbeleri gibi yerler günümüzde de sünnet çocukları tarafından bu amaçla ziyaret edilmektedir. Sünnetten önceki gün sünnet çocuğu hamama götürülür, aynı günün akşamı da sağ eline “murat kınası” olarak adlandırılan kına yakılır.

Anadolu’nun bazı yörelerinde görülen bir halk inanişına göre bir çocuğun tek başına sünnet olması uygun değildir. Bunun için çocuğun yanına ya akrabadan veya maddi durumu iyi olmayan ailelerden birinin çocuğu “sünnet eşi” olarak seçilir. Sünnet eşine, ailenin kendi çocuğuna yaptığı bütün masraflar aynen yapılır. Varlıklı aileler, çocukları tekse, birden fazla dar gelimli çocuğu da kendi çocuklarıyla beraber bütün masraflarını karşılayarak sünnet ettirirler.

Sünnet çocukları önce aile büyüklerini ziyaret eder, ellerini öper, dualarını alır; sonra da akraba ve komşulara aynı amaçlarla uğrarlar. Bu ziyaretlerden sonra eskiden atlara, faytonlara; günümüzde de özellikle sünnet çocuklarına

hizmet veren üstü açık ve bu amaç için süslenmiş otomobillere sünnet çocuğunun yanında aileden bir büyük ve yakın arkadaşlarından biri bindirilerek bulunulan yörenin çeşitli yerleri neşe içinde gezilir. Öte taraftan sünnet esnasında kurban edilmek üzere süslenmiş koyun veya kurbanlar da sünnet evinin çevresinde gezdirilir.

2.2. Sünnet: Sünnetler yaygın olarak şehirlerde cumartesi veya pazar günü, köylerde ise hasat mevsiminin sonu olan güz mevsiminde ve özellikle Cuma günleri yapılır. Günümüzde sünnet zamanının özellikle okulların kapalı olduğu yaz tatiline denk gelmesine dikkat edilir. Sünnet gününün sabahı sünnet evinde hummalı bir hazırlık başlar. Pişirilecek yemeklerin hazırlıklarına başlanır ve meyveler alınır. Yemeklerin sünnet merasiminden önce hazır olmasına özen gösterilir. Önce Mevlit okutulur, Mevlit'ten hemen sonra davetliler yemek yerler. Bu esnada kirve sünnet çocuğunu yanından ayırmaz, ona bazı telkinlerde bulunarak sünnet korkusunu engellemeye çalışır. Yemekten sonra sünnet çocuğu orada bulunan büyüklerin teker teker ellerini öper, onlarda çeşitli dualar eder, sünnet çocuğunun cesaretini artırıcı telkinlerde bulunurlar. Bu arada çocuk sünnetçiyle de tanışır, sünnetçi de kendisine güleryüzle yaklaşır, acı duymayacağını ve korkmaması gerektiğini telkin eder. Artık sıra sünnete gelmiştir.

Kirve yüksekçe bir yere (ot yastık veya sandalye gibi) oturarak sünnet çocuğunu kucağına alır. Çocuğun iki kolunu bacaklarının arasından geçirerek bacaklarının dışından ellerini tutar. Böylece hem çocuğun sünnet esnasında hareket etmesini önler hem de bacaklarının açılmasını ve sünnetçiye rahat çalışma ortamı sağlamış olur. Sünnetçi sünnete başlamadan orada bulunanlar üç defa tekbir getirir ve üçüncü tekbirin sonunda sünnetçi "bismillah" diyerek sünnete başlar. Bir iki dakikalık operasyonla sünnet tamamlanır. Sünnetçi yüksek sesle "Gözünüz aydın, geçmiş olsun" der. Kirve ve sünnet çocuğunun başta babası olmak üzere yakınları sünnetçiye teşekkür ederler. Kirve çocuğu kucağına alarak daha önce hazırlanmış ve nazar değmesin diye üzerine çörek otu serpilmiş sünnet yatağına yatırır; ağzına şeker, lokum gibi yiyecekler

koyarak acı duymasını önlemeye çalışır ve başucuna oturur. Çocuk ağlamaya başlarsa daha önce almış olduğu saat ya da çeşitli oyuncakları kendisine vererek susturmaya çalışır. Orada bulunan davetliler çocuğun yanına gelerek yastığına ya daha önceden almış oldukları altınları takar ya yakasına ya da yastığının üzerine kâğıt para takarlar. Bazen de üzerine sahibinin adı yazılı ve içinde para bulunan bir zarf bırakırlar. Sünnet çocuğunun arkadaşları da bu hem acılı hem sevinçli durumlarda arkadaşlarını yalnız bırakmaz, arkadaşlarının acılarını unutturmaya, sevinçlerini artırmaya gayret ederler. Sünnet esnasında, başta sünnet çocuğunun annesi ve diğer hanım yakınları olmak üzere, toplanmış olan kadınlar hem mutluluktan hem de sünnet çocuğunun duyacağı acıdan etkilenecek gözyaşlarını tutamazlar.

2.3.Sünnetten sonra: Sünnetten sonra yapılan en önemli işlerden biri “el yıkama” adı verilen gelenektir. El yıkama şöyle gerçekleşir: Önce sıcak su ve kirvenin aldığı sabun ve kolonya hazırlanır. Sünnetçi, kirve ve sünnet çocuğunun babası bir araya gelir. En üstte sünnetçinin, altında kirvenin ve en altta da sünnet çocuğunun babasının eli olduğu hâlde köylerde genellikle köy bekçisinin, şehirlerde ise ise sünnet sahibinin seçtiği bir kişi su dökmeye başlar. Önce sünnetçi sabunla elini yıkar ve elini yıkadığı su kirvenin ve sünnet çocuğunun babasının elinden geçerek aşağıdaki leğene dökülür. Sonra kirve ve en son olarak sünnet çocuğunun babası ellerini yıkar. Böylece sünnetçinin elinden kirvenin ve babanın eline bulaşmış olan sünnet kanı, kirveyle baba arasındaki dostluğu bir kat daha artırmış olduğu inancı gerçekleşir.

Sünnet kalabalığı dağıldıktan sonra kirve ve hanımı bir iki gün daha sünnet çocuğunun evinde kalır, gece sünnet çocuğunun yanında yatar ve yapılacak birtakım işlerde yardım ederler. Sünnet çocuğunun acısının dinmesiyle evlerine dönerler. Sünnetten bir hafta sonra sünnet çocuğunun babası yanında hanımı ve çocukları olduğu hâlde kirveyi ziyarete gider. Bu ziyarette yaptıklarına karşılık olarak kirvenin kendisine takım elbise, köstekli saat, at; hanımına elbise, altın veya gümüş takı; çocuklarına çeşitli hediyeler yanında

bazen de halı, kilim gibi ev eşyası alınır. Böylece hem her aile için mutluluk kaynağı olan sünnet işi bitmiş hem de yıllarca sürececek bir dostluğun temeli atılmış olur.

Türkiye’de kirveliğin yaygın olmadığı yörelerde kirvenin işlerini sünnet çocuğunun babası ve birinci derece yakınları yürütür. Son yıllarda kirvelik geleneği eski önemini kaybetmiş, aileler çocuklarını hastanelerde sünnet ettirdiklerinden, kirvelik geleneği gibi sünnet gelenekleri de eskisi gibi devam etmemektedir.

Osmanlı devleti döneminde başta padişah çocukları olmak üzere devlet ileri gelenlerinin çocukları çok görkemli törenlerle sünnet edilirdi. Padişah çocuklarının doğum, sünnet ve düğün törenlerini anlatan eserler genellikle *Surnâme* olarak adlandırılmıştır. Eldeki ilk surnâme örneği III. Murad’ın oğlu III. Mehmed’in 990 (1582) yılında yapılan sünnet töreni için Âli Mustafa Efendi’nin ve İntizâmî’nin yazdığı eserlerdir. Daha sonra bu muhtevada pek çok eser yazılmıştır. Anlatım ve önem verilen noktalar farklı olsa bile, genel olarak surnâmelere düğün öncesi yapılan hazırlıklarla başlanır. Düğün için ferman çıkarılması, sur emini tayini, sûr-ı hümayunun başlama gününün ve yerinin belirlenmesi, davetli listesinin hazırlanması, davetiyelerin gönderilmesi, törene katılanların adları ve kimlikleri, evlilik törenlerinde nikâh kıyılması, yemek hazırlıkları, nahil (nakıl, nağıl) ve gösteri hazırlıkları, hediyeler ve bunların kimler tarafından verildiği, ziyafet düzeni, yiyecekler ve içecekler, kullanılan eşyalar ve elbiselerin listesi, düğün için yapılan harcamalar; nişan, çeyiz, gelin ve sünnet alayının anlatımı, törenlerin önemli öğelerinden biri olan esnaf alayının geçişi ve mesleklerine uygun hüneler sergilemeleri; cambazların, zorbaların, hokkabazların gösterileri, at yarışları, cirirt oyunları, musiki fasılları, rakkas ve çengilerin gösterileri, gece şenlikleri, havai fişek atılması; kandillerin, mahyaların, mumların, meşalelerin yakılması, fener alayları düzenlenmesi surnâmelere yer alan ortak konulardır. 1675’te IV. Mehmed’in şehzadeleri II. Mustafa ve III.

Ahmed için yapılan, 1720’de III. Ahmed’in oğulları Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid’in sünnet düğünleri on beşer gün devam etmiştir.

3.Evlenme

3.1.Düğünden önce: Türkiye’de erkeklerin evlenme yaşı yakın tarihlere kadar 18-20, kızların evlilik yaşı ise 14-16 arasındaydı. Ancak son yıllarda erkeklerin askerden sonra yani 21 yaş sonrası olarak görülmekte, kızlarda ise 18- 20 yaş olarak görülmektedir. Üniversite tahsili yapmış olan gençlerde ise kız-erkek ayrımı olmadan yaygın olarak 22-30 yaş arasıdır. Erkekler evlenmek istediklerini eskiden bazı tavırlarıyla, mesela gurbete gitmek istemek, sık sık sinirlenerek evden ayrılmak gibi, belli ederlerdi. Günümüzde bu tavırlara kentlerden uzakköy ve kasabalarda görülse bile genellikle evlenme isteği anne, abla, hala, teyze veya yenge vasıtasıyla özellikle babaya bildirilir. Kızlar için evlilik isteği için herhangi bir tavır söz konusu olmadığı gibi, böyle bir tavır oldukça da ayıp sayılır.

3.1.1.Kız beğenme. Evliliğin ilk adımı sayılan kız beğenme işi yöreden yöreye değişmekle beraber, yakın zamanlara kadar evlenilecek kızı evlenecek delikanlının ailesi beğenir, delikanlı da bunu onaylardı. “Ya sen beğen biz isteyelim ya da biz beğenelim sen karar ver” sözü bu maksatla söylenirdi. Günümüzde ise aile ile evlenecek delikanlı beraber karar verdikleri gibi çoğu kez evlenecek gençlerin ortak kararları hem erkek hem kız ailelerine bildirilir; onların onayı ile bu aşama geçilmiş olur.

3.1.2.Gelin adayını (kız) görme. Beğenilen kızı, yani gelin adayı kısa bir süre sonra görmeye gidilir. Görmeye gitmeden önce gelin adayının annesine haber gönderilerek kızı görmeye geleceklerini, bunun için gün ve saati belirlerler. Bunun için evlenecek delikanlının annesi, ablası, varsa yengesi ve yakın akraba veya dostlardan bir iki hanımla beraber gidilir. Gelin adayını görme işi daha çok gelin adayının tavır ve davranışlarını kontrol etme, işgüzarlığını, samimiyetini tespit etme amacına yöneliktir. Gerek gelin adayını görmeye gidenler gerekse gelin adayı ve ailesi en temiz kıyafetlerini

giyer, birbirlerine karşı yapmacıktan uzak, samimi davranmaya dikkat ederler.

3.1.3.Kız isteme. Görülen gelin adayı beğenilmişse, sıra onu istemeye gelmiştir. Kızı istemeye, kızı görmeye gidenler yanında damat adayının babası ve bir iki yakını ile beraber ve cuma akşamı akşam namazından sonra gidilir. Bu arada kızı istemeye gitmeden önce gelin adayının babasının yanına hatırı sayılan ve güvenilen bir dost gönderilerek “ağzı aranır”. Babanın da olumlu niyeti öğrenildikten sonra son senelerde bir kutu çikolata ve bir çiçek yaptırılarak gidilir. Kız tarafı gelen damat adayının ailesini samimi bir şekilde karşılamaya aşırı özen gösterir. Selam ve hal hatır merasiminden sonra damat adayının babası “Allah’ın emri, Peygamber Efendimiz’in kavliyle kızınız ...yi oğlumuz ...ye istemeye geldik. Hayırlıysa Allah nasip etsin” der. Genellikle kız tarafı kendini ağıra satmak için kaçamak cevaplar verir: “Hele bir düşünelim; annesine ağabeylerine bir danışalım. Kızımız daha küçük ama kendisinin fikrini de bir alalım” der. Bu cevaplardan kızın ailesinin olumlu düşündüğü anlaşılır. Eğer aile kızını vermemeğe razı değilse: “Kızımız sözlüdür” gibi karşı tarafın ısrar edemeyeceği cevaplar verir veya gelenlere karşı soğuk davranışlar sergilerler. Eğer kız ailesinin kızını vermeyeceği kanaatine varılırsa kızdan vazgeçilir, eğer aile kızını vermeye razı olacağı benziyorsa sıra söz kesmeye gelmiştir.

3.1.4.Söz kesme. Söz kesmeye gelin adayının evine damat adayının ailesinin bütün fertleri, sağdıç ve hanımı ile yakın akrabadan birkaç kişiyle gidilir. Gelin adayının da bütün aile fertleri birkaç yakınıyla söz kesilecek akşam kendi evlerinde hazır bulunurlar. Eskiden damat adayı tarafından, misafirlere şerbet yapılmak üzere, gelin adayının evine pembe ipekler içinde kelle şekeri gönderilirdi. Buna “şeker örtüsü” adıyla bir top da kumaş eklenirdi. Bazı yörelerde bu kumaş kız evine gelince “ana yolluğu” olarak adlandırılırdı. Bu gelenek bugün kalkmıştır. Kız evi söz kesildikten sonra, yani kız evi kızını vermeye razı olduktan sonra hemen bir aşır okunur ve hayırlı bir evlilik

olması için dualar edilir. Duaların ardından hemen orada bulunanlara damat adayının gönderdiği kelle şekerinden yapılan şerbet ikram edilir.

Söz kesmede eskiden önemli sayılan, ancak günümüzde büyük ölçüde kalkmış olan başlık ve alınacak diğer ağırlıklar (altın ve diğer kıymetli eşyalar) her iki taraftan vekil tayin edilen dostlar vasıtasıyla konuşularak bir karara bağlanır. Bu karardan sonra önce nişan tarihi kesinleştirilir, eğer iki taraftan herhangi bir itiraz gelmezse düğün tarihi hemen ya da nişandan sonra kararlaştırılır. Kız tarafı çeyiz hazırlıklarından dolayı genellikle düğünün geç bir tarihte olmasını ister.

3.1.5.Nişan.Nişana her iki ailenin bütün yakınları ve tanıdıkları ya düğün sahipleri tarafından ya da görevlendirilecek biri tarafından davet edilir. Nişan kız evinde yapılır. Erkek tarafı nişan için kız evine gelirken söz kesme esnasında kararlaştırılmış olan ağırlıkları ve kız tarafının yakınları için alınmış olan hediyeleri de kendileriyle getirirler. Eskiden birçok yörede damat adayının ailesi tarafından “ayak eni” adı verilen bir kumaş alınır ve nişanın yapılacağı yere serilirdi. Bu kumaşın üzerinde gelin adayına yüzük takılır ve bunun üzerinde gelin el öperdi. Eskiden nişan yüzüklerinin takılması için herhangi bir tören yapılmadığından ağırlıkları ve söz konusu kumaş damat adayının annesi veya yakınları tarafından götürülürdü. Günümüzde yüzüklerin takılması için basit bir tören düzenlenir. Yüzükler takılmadan önce genel olarak bir imam davet edilerek imam nikâhı kıyılır. Ardından gelin veya damat adayının yakınlarından biri gelinle damadı yan yana getirerek besmeleyle ve mutlu bir evlilik olması dualarıyla yüzükleri takar. Yüzükler takıldıktan sonra gelin ve damat orada bulunan büyüklerin ellerini öper, hayır dualarını alırlar. Yakın zamanlara kadar nişanlarda yaygın olan gelenek, davetlilere şerbet ikram etmektir. Günümüzde daha çok çeşitli meşrubatlar ve kuru pasta ikram edilmektedir. Eskiden nişanlı gençlerin nişan süresince görüşmemelerine dikkat edilirdi. Bu anlayış büyük yerleşim birimlerinden uzak köy ve kasabalarda hâlen geçerli olsa bile, büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

3.1.6.Düğün öncesi. Türkiye’de evlilik törenlerinde düğün yapılması çok önemli ve gerekli geleneklerden biridir. Ancak son yıllarda bilhassa büyük yerleşim birimlerinde daha çok nikâh töreni tercih edilmekle beraber, nikâh gününün akşamı yakın akrabaların ve dostların bir araya gelerek topluca yemek yemeleri ve eğlenmeleri de giderek yaygınlık kazanmaktadır.

Düğünden birkaç gün önce kız ve oğlan tarafının ileri gelenleri bir araya gelerek düğün alışverişi yapmaya çıkarlar. Buna “düğün masrafı görmek” denir. Düğün masrafının tamamını oğlan tarafı karşılar. Yakın akrabaya alınan hediyeler de genellikle düğün masrafı ile alınır. Alınan bu hediyelerin karşılığını kız evi damadın, başta annesi ve babası olmak üzere, kardeşleri ve yakın akrabaları için hazırlanan, içinde çeşitli kumaş, giysi ve eşyaların yer aldığı “bohça”larla yerine getirir. Bu bohçalar gelin adayının eşyası ile damat adayının evine gönderilir.

3.1.7.Kına gecesi. Türkiye’nin hemen her yöresinde yaygın olan ve yörelere göre kısmen farklı özellikler taşıyan önemli geleneklerden biri de kına gecesidir. Eskiden daha uzun sürmekle beraber, günümüzde en fazla üç gün sürmektedir. Yöreden yöreye farklılık gösterse de hâlen uygulanan geleneklere göre düğünden önceki pazartesi günü büyük yerleşim birimlerinde ve bu yerleşim birimlerine yakın olan köy ve kasabalarda “gelin hamamı” olarak adlandırılan hamam daveti günüdür. Çarşambayı perşembeye bağlayan gece “kına gecesi”, perşembeyi cumaya bağlayan gece ise “gerdek gecesi” olduğundan, gelin Perşembe günü alınır. Pazartesi günü tutulan hamama kız ve oğlan tarafıyla yakınları ve dostları gider. Gelin hamamına kadınlar, “güvey hamamı”na ise erkekler gider. Gelin hamamında geline çeşitli iltifatlar edilir; mâniler, türküler söylenerek gelin hoş tutulmaya çalışılır. Güveyi, hamamdan çıkarken gelin tarafının daha önce almış olduğu çamaşırları giyer.

Kına gecesinde kadınlar ve erkekler ayrı ayrı eğlenirler. Bu eğlence için kadınlar kız evinde, erkekler ise oğlan evinde toplanırlar. Düğünden iki üç gün önce oğlan evinden kız evine bazı yörelerde “tohum davarı” olarak

adlandırılan bazı eşyalar gönderilerek kız evinde sergilenecek olan gelin adayının çeyizi ile sergilenir. Tohum davarı ile birlikte kız evine bir miktar kına ve kuru yemiş (fındıkiçi, fıstıkiçi, leblebi, kuru üzüm vb.) gönderilir. Akşam geline kına yakılır. Bundan dolayı bu geceye “kına gecesi” denir. Kına gecesinde geline kınayı genellikle sağdıcin hanımı, elti ve görümce birlikte yakarlar.

Kına yakılırken gelin kibleye döndürölür. Avcuna genellikle tam veya yarım bir altın ya da para konur. Kına yakılmaya başlandığında Fatıha suresi okunur ve dualar edilir. Fatıha’dan sonra çeşitli eğlenceler düzenlenir; türküler söylenir, oyunlar oynanır, tohum davarı ile gönderilen çeşitli kuru yemişler bir tepsinin içine konup, 5-10 tane kadar mum yakarak aynı tepsinin içine koyar ve eğlence bittikten sonra da kuru yemişi davetlilere ikram ederler. Özellikle acıklı ayrılık/kına türköleri söylenerek gelinin annesi tahrik edilerek ağlatılır. Hemen her yörenin kendine özđü kına türköleri vardır. Bunlardan biri şöyledir:

Kız kına yakmaya geldim yakmaya

Yüzüğün takmaya geldim takmaya

Dünürlerin geldi konu tarlaya

Kılıçları yıldız gibi parlaya

Ağla anam ağla bugün günömdür

Sol yanımda duran ağa kaynımdır

Gele gele büyük eve vardılar

Büyük evin küçük kızın aldılar

Ağır yayığını yaydığım anam

Yıldız tereğini dizdiğim anam

Ağla anam ağla bugün gnmdr

Sol yanımdan tutan ağa kaynımdır

Kına gecesinde gelinin ellerine ve ayak parmaklarına kına yakılır. Bazen gelin hamamında gelinin saçlarına da kına yakıldığı olur. Kına gecesinde davetlilere de kına verilir; onlar da kına gecesine geline verilmek üzere genellikle yemiş tepsisinin içine bir miktar para atarlar.

Kına gecesinde ve düğün töreni boyunca damat ya lacivert veya siyah takım elbise, gelin ise pembe veya mavi ağır kumaştan bir elbise giyer. Eğer düğünde davul-zurna varsa, kına gecesinde erkek evinden kız evine gelir, kadınlara da çalar ve kadınlar da kendi aralarında çeşitli oyunlar oynarlar. Bu gecede damada da kına yakılır. Damada kına yakılırken özellikle Ayet’l-kürsi okunur.

3.1.8.Gelin grme (Gelin alma). Türkiye’de genel olarak perşembe, son yıllarda da Pazar günleri gelin alınır. Bunun sebebi Cuma ve pazartesi gecelerinin halk tarafından hayırlı geceler olarak telakki edilmesidir. Gelin alınacak gün gerek oğlan evinde gerekse kız evinde yoğun bir hazırlık başlar. Kız evi bu hazırlıklı daha sakin ve hüzünlü bir hâlde sürdürürken, oğlan evi daha heyecanlı, telaşlı ve mutlu görünür.

Dnrcler gelin alınacak yerin mesafesine göre oğlen saatlerine yakın gelini baba evinden alabilecek şekilde yola çıkarlar. Eğer gelinin alınacağı yer uzaksa eskiden atlarla ve faytonlarla gidilirdi; günümüzde ise otomobil tercih edilmektedir. Eskiden en güzel gelin grme faytonlarla olurdu. Gelin alayı yolun uzaklığına göre birkaç yerde durur; eğer düğün şehirde ise bu sefer de şehrin belli yerlerinde durulur (zellikle düğün salonlarının önünde ve şehir içindeki belli boş alanlarda), halkın alkışları arasında davul-zurna eşliğinde oyunlar oynanır.

Gelin baba evinden çıkmadan aile efradının bütün fertleriyle uzun uzadıya vedalaşır. Bu vedalaşma esnasında iki gözü iki eşme ağlar. Son olarak babasıyla görüşür. Bu görüşme esnasında baba çok az ve öz konuşur:

“Evladım Allah seni bahtiyar etsin. Ak gelinliğinle girdiğin evden ak kefeninle çık” benzeri sözlerle kızının beline kırmızı bir şerit bağlar, sarılır öper; kız da babasının elini öperek görüşme merasimi sonlandırılır. Gelinin evden çıkarılıp ata, faytona ya da otomobile bindirileceği yolun iki tarafı gelinin yakınları tarafından kapatılır. Gelinin kimseye görünmemesi âdettendir. Gelin atla gidecekse ata babası ve erkek kardeşleri vasıtasıyla bindirilir, atın başını damadın babası veya kardeşi çeker. Faytonla gidecekse bir yanına yengesi veya küçük kız kardeşi, bir yanına da sağdıcin hanımı; fayton sürücüsünün yanına da düğün sahibinin yakınlarından bir erkek veya candan bir dost biner. Gelini selamtle gelin olduğu eve götürmek için gereken her şeyi yapmak bu erkeğin görevidir. Gelin otomobile götürülecekse, otomobile binecekler faytondakiler gibidir.

Gelin göçürülecek günden bir gün önce kız evinde sergilenmiş olan çeyiz toplanır. Ancak çeyiz toplanmadan önce bir imam seslenir, kız ve erkek tarafından birer kişi ve bir iki şahit huzurunda sayılır, kıymet biçilir ve bir tutanağa yazılarak tutarı belirtilir. Oradakilere imzalatılan bu tutanaktan bir adet kız tarafına, bir adet de erkek tarafına verilir. Listeye geçirilen eşyaların tutarı gelinin mihri olarak kabul edilir. Sayımı dökümü yapılarak tutarı imza altına alınmış olan çeyiz, eğer oğlan evi yakınsa sayımdan hemen sonra, eğer uzaksa gelin alayıyla beraber gönderilir. Gelinin çeyizi evden çıkarılırken gelinin küçük kardeşlerinden veya yeğenlerinden biri çeyizin bulunduğu odanın kapısını arkadan kitleyerek bahşiş ister. Düğün sahibi veya temsilcisi, çocukların razı olacağı bir bahşiş vererek kapıyı açtırır.

Gelin evden çıkıp uğurlanıncaya kadar yanında yer alan ve sesi güzel olan bir iki kişinin okuduğu ilahiler eşliğinde uğurlanır. Hareket eden gelin alayı sudan geçerse gelinin suya para atması uğur sayılır. Yol boyunca yer yer gençler ve çocuklar tarafından gelin alayının önü kesilerek gelin arabasının önüne binen erkekten çeşitli bahşişler alınır. Bazen de geleneği yaşatmak adına toplumda yeri olan biri gelin alayının önünü keserek silah, at, köstekli

saat gibi büyük bahşişler ister. Bu bahşişler o anda alınsa bile daha sonra iade edilir.

Gelin alayı sağ salim oğlan evine gelince, merakla bekleyen bir insan kalabalığı tarafından karşılanır. Eskiden gelin attan, faytondan veya otomobilden indirilip gelin geldiği evden içeri gireceği sırada daha çok çatısız evlerde damatla sağdıç bacada beklerler. Damadın elinde bir kırmızı elma, sağdıçın elinde içinde çeşitli çerezler ve bozuk para bulunan bir mendille beklerler. Kayınbabası veya kayını tarafından bindiği vasitadan indirilen gelin yine geçeceği yolun iki tarafı kapatılır. Gelin yürüyerek tam kapıya yöneldiği zaman damat elmayı gelinin başına atacakmış gibi nişan alır; fakat çoğu kez elmayı ya atmaz ya da arkadaşlarının ısrarı üzerine onlardan birine atar. Sağdıç ise elindeki mendili kapının önünde toplanmış, daha çok çocuklardan oluşan kalabalığın üstüne boşaltır. Kalabalıktakiler bir taraftan yerdeki çerezi toplar bir taraftan da bozuk paraları almaya çalışırlardı. Gelin tam kapıdan içeri girerken bir kişi tarafından tutulan, bu kişi daha çok kayınvalidedir, Kur'an-ı Kerim'in altından geçmesi âdettendir. Bazı yörelerde gelin oğlan evine indirilirken önüne bir koç çıkarılır, gelin bu koçu tutup kaldırırsa koç kendisinin olurdu.

Kayınbabası veya kayını tarafından içeri götürülen gelini orta kapıda elti, görünce ya da sağdıçın hanımı karşılayarak yen geldiği evden içeri koyarlar. Bu içeri koyma esnasında gelin âdeta sınava tabi tutulur. Gelinin dikkatini ölçmek için giriş kapısının önüne süpürge konur. Gelin o hengâmede eğilip süpürgeyi almak isterse dikkatli olduğunu ispat etmiş olur. Gelin içeri girdiğinde önce kayınvalidesinin elini öper. Bu arada kayınvalidenin kötülük damarı kabarmasın diye alını bağlanır. Gelin içeriye sağ ayağıyla girer. Eskiden damat yatsı namazını kıldıktan sonra gerdek odasına girebilirdi. Günümüzde ise gelinle damat bazen yalnız, bazen de davetlilerin, bilhassa kadınların görmesi için yan yana oturtulur. Bu esnada aile dostlarından bir hanım gelinle damada şerbet götürür ve bunun karşılığı olarak damadın verdiği bir miktar parayı bahşiş olarak alır. Gelinle beraber damat evine

gelmiş olan küçük kız kardeşi veya yengesi, belki de damadın gelin üzerindeki baskısını kırmak için, bir süre damadın evinde kalabilirler. Günümüzdeki bir uygulama da eğer gelin yemek verilmeyecek ve nikâh kıyılarak götürülecekse, o zaman nikâhtan hemen sonra ya birkaç günlüğüne balayına çıkılır ya da gelin ile damadın aileleri ve yakın dostlarıyla akşam bir araya gelerek yemek yer; bazı küçük eğlenceler düzenler ve yatsıdan sonra gerdeğe girilir.

Anadolu düğünlerinde üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri de misafirliktir. Anadolu insanı oldukça misafirperverdir ve çeşitli gelenekler giderek değişmekle beraber, Anadolu köylerinde bayram ve düğünlerde bu misafirperverlik aynen devam etmektedir. Köy düğünlerine köylerden ve çeşitli şehirlerden çok sayıda misafir gelir. Bu misafirler davul-zurna / çalgı ile karşılanıp damadın evine götürülür. Bu misafirlerin gerek yemek ihtiyaçları gerekse konaklamaları köy halkı tarafından misafirler taksim edilerek karşılanarak düğün sahibinin yükü hafifletilmiş olur.

3.1.9.Gerdeğ gecesi. Türkiye’de düğünün en sıkıntılı ve en önemli bölümü gerdek gecesidir. Damat yatsı namazını kılmadan gerdeğe giremez. Bugün kısmen kalkmış olan sağdıçlıkta, düğün süresince sağdıç bir an bile damadın yanından ayrılamaz. Bazı yörelerde sağdıç yalnız bıraktığında, damat bazı muzip arkadaşları tarafından kaçırılır ve sağdıç çeşitli yaptırımlara tabi tutularak damat kendisine teslim edilir. Damat düğün süresince çok uysal davranır ve geleneğin gereği olarak kendisini kaçıranlara en küçük bir tepki göstermez.

Damat, sağdıç tarafından yatsı namazına götürülür. Bu sırada sağdıç, damadın ayakkabılarını iyi korumalıdır. Aksi takdirde bazı muzip kimseler damadın ayakkabılarını alır, saklar ve ayakkabıları geri almak için sağdıç karşılığında bir ziyafet çekmek veya bazı giysiler almak zorunda kalır. Namazdan sonra imam, damat, sağdıç, damadın bazı arkadaşları ve birkaç yaşlı erkek gerdek evinin kapısına gelirler. Kapıda imamın okuduğu bazı

dualardan sonra, sırtı muzip arkadaşları tarafından yumruklanarak damat “içeri atılır”.

Gerdek odası daha önce hazırlanmıştır ve gelin içerde damadı beklemektedir. Geline, sağdıcin hanımı yani “yenge”, damada da sağdıç gerdek odasında neler yapılacağı ve nasıl davranılması gerektiği en ince teferruatına kadar önceden anlatılır. Buna göre damat, içerde gelini konuşturmak ve yüzünü açmak için genellikle bilezik, altın yüzük veya küpe gibi hediyeler takar. Bu hediyelere bazı yörelerde “dilbağı” veya “yüz görümlülüğü” adı verilir. Bundan sonra gelinle damat kısa bir sohbet eder, hal hatır sorar; her ikisi de ömür boyu birbirinden beklentileri kısaca dile getirir. Sıra namaz kılmaya gelmiştir. Hem damat hem gelin abdest alarak iki rekât şükür namazı kılar ve evliliklerinin düzenli yürümesi, sağlıklı çocuk sahibi olmak, günlerini sağlık ve mutluluk içinde geçirmek için dua ederler. Ardından da “gerdeğe girmek” gerçekleşir. Sağdıç ile yenge gerdek odasına yakın bir yerde gerdek odasından gelen haberi beklerler. Gerdeğin sıkıntısız gerçekleştiği haberi sağdıca gelir gelmez, sağdıç bu mutlu haberi önce damadın yakınlarına, sonra bir şekilde gelinin yakınlarına ulaştırır. Bazı yörelerdeki küçük yerleşim birimlerinde gerdek odasından beklenen haber gelince düğün evinin kapısının önünde silahla birkaç el ateş edilerek gerdeğin gerçekleştiği köy ya da kasaba halkına duyurulur.

Yakın zamanlara kadar gerdekten sonra ev halkı evi, iki üç günlüğüne gelinle damada bırakır, yakın bir akrabada veya tanıdıkta kalırlar. Gerdek gecesinin sabahında yine sağdıcin hanımı ve yakın çevreden birkaç hanım “baş bağlamı” adı verilen ve daha çok gelinin artık evli bir hanım olduğu, yani kızıktan gelinliğe geçmiş olduğu vurgulanır. Baş bağlamı şöyle yapılır: Sabahleyin sağdıç damadı evden çıkarıp yakın bir yere alıp götürür. Sağdıcin hanımı olan yenge yanında birkaç hanım da gelini gerdek odasından çıkarırlar. Bu vesile ile düğün evine toplanmış olan hanımlar okutulan mevlidi dinler, ardından da gelinin annesinin daha önce gelinin sandığına koyduğu kuru yemişler ve yaptığı tatlı-ki bu tatlı bazı yörelerde revanidir-

çıkarılarak orada bulunan hanımlara ikram edilir. Bu ikramdan sonra gelinin saçı kesilerek “kâhkül” bırakılır.

Bundan sonra gelinle damat birkaç gün baş başa kalırlar. Arada bir sağdıçla hanımı ara ara gerdek evine uğrar damatla gelinin bir ihtiyaçları olup olmadığını sorar, varsa ihtiyaçlarını giderirler. Gerdek gecesinde gerdek yatağına serilen çarşaf, gelinin bekâretine (anadan doğduğu gibi kız olduğuna) işaret olmak üzere gerdek akşamı gerdek evindeki yakınlarına gösterilir.

3.1.10.Düğün sonrası. Gelin, yeni geldiği evde ilk günler resmîdir. Bu günlerde geline en büyük yakınlığı görüncesi (kocasının kız kardeşi) ve kaynanası göstererek yeni geldiği evi yakından tanımasına yardım ederler. Bu günlerde gelin, herkese karşı son derece saygılı ve dikkatli davranmak zorundadır. Eskiden yeni evliler genellikle baba evinde otururlardı. Bu durum giderek kalkmakta, yeni evlilere yeniden ev açılmaktadır.

Eskiden yeni gelinin yeni geldiği evde “gelinlik etme” geleneği vardı. Buna göre gelin, evin erkekleri yanında sesli konuşmaz ve yemek yemez; ısrar ve izin verilmedikçe de oturmazdı. Gelinle beyi evin büyükleri yanında kesinlikle bir odada baş başa kalamaz ve birbirleriyle konuşamazdı. Gelinin gelinlik etmesi, kayınpederinin izin vereceği zamana kadar devam ederdi. Kayınpederin, gelinine bir hediye alıp ısrar la gelinliğin bitmesini istemesi sonucu gelinlik etme süresi sona ererdi.

Genellikle gerdekten bir hafta sonra gelinle damat, gelinin babasının evine “el öpme”ye giderler. Her ikisi başta anne ve baba omak üzere ailenin büyüklerinin ellerini öper, küçüklerle de görüşürler. El öpmede gelin “yüzünün akıyla”, yani tertemiz bir kız olarak gelin olduğu için, babası kendisine kıymetli hediyeler verir. Gerdekten on beş, yirmi gün sonra da gelin ve damadın yakınları yemeğe davet ederek her ikisinin de yeni hısım ve akrabayı tanınması sağlanmış olur.

4. ÖLÜM

4.1.Ölümden önce. Türkiye’de bir kimsenin hastalığı duyulduğu andan itibaren hısım akrabası, dostları, iş arkadaşları ve tanıdıkları tarafından evinde ya da hastanedeysse hastanede ziyaret edilir. Bu ziyarete eli boş gidilmez. Hastanın sevdiği ve yiyebileceği yiyecekler yanında, kolonya veya çiçek de götürülür. Ziyaret esnasında hastaya geçmiş olsun dileğinde bulunularak moral vermek açısından iyi olduğu telkin edilmeye çalışılır.

Ağır bir hastalık geçiren hastalar kesinlikle yalnız bırakılmaz. Gündüz hastanın yanında kendi yakınları kalsa bile, geceleri hısım akrabadan ve eşten dosttan da seve seve kalanlar olur. Ağır hastaların başında sürekli Kur’an-ı Kerim’de Yâsin suresi okunur. Hastaya onu üzmeyecek şekilde ya ikinci derece bir yakını veya yakın bir dostu tarafından söz sırası düşürülerek vasiyeti sorulur. Hastanın başında bulunanlar sürekli Kelime-i Şehadet getirerek hastaya bazı dinî telkinlerde bulunurlar. Hastaya vasiyeti sorulduğunda ve dinî telkinlerde bulunulduğunda birinci dereceden yakınlarının da hastanın yanında bulunmasına dikkat edilir. Hastanın uzakta bulunan yakınları ise durumdan hemen haberdar edilerek hastayı ölmeden önce görmeleri sağlanır.

4.2.Ölüm anında. Ölen kişi, köylerde görevlendirilen bir ya da iki kişi tarafından, kasaba ve şehirlerde ise cami veya belediye hoparlörü vasıtasıyla hısım akraba, eşe dosta ve tanıdıklara duyurulur. Ölüm haberini duyanlar doğru cenaze evine giderler. Cenazenin yakınlarına baş sağlığı dileği yanında dinî telkinlerde de bulunarak acılarını hafifletmeye çalışırlar. Cenazenin ikinci derece bir yakını veya yakın bir dostu “harç” adı verilen ve sonradan tutarı cenaze sahibi tarafından ödenmek üzere cenaze için gerekli malzemeyi alır. Günümüzde bilhassa büyük kentlerde bu malzemeler belediyeler tarafından karşılanmaktadır.

Cenaze yıkanmadan önce “devir” adı verilen dinî törene hazırlık yapılarak gerekli kişilerle devire oturulur. Devir cenaze evinde yapılır. Devire cenazenin yakınları, cemaatten dinî bilgisi yerinde olan birkaç kişi ve imam oturur. Ölen kişinin maddi durumuna göre bir miktar para ya da altın kâseye

konarak ya da bir mendile sarılarak imama verilir. Devirde sırayla şunlar takip edilir:

a.İskat-1 salat.

Ölü evde yıkanacaksa hemen hazırlıklara başlanır. Ateş yakılarak su ısıtılır, teneşir ve tabut camiden getirilir; kefen malzemesi temin edilerek cenaze define hazır hâle getirilir. İskat-1 salât, cenazenin eksik namazlarından dolayı günahlarının affolması ümidiyle yapılan bir dinî törendir. Bu törende her vakit namaz için bir fitre, vitir namazı da bir vakit kabul edildiğinden bir gün için altı fitre hesap edilir. O yılki fitre tutarı altı ile çarpılarak bir günlük, bir günlük tutar otuz ile çarpılarak bir aylık, bir aylık tutar da on iki ile çarpılarak bir yıllık fitre tutarı tespit edilmiş olur. Cenazenin mali durumuna göre eksik namazları hesaplanarak bu namazların tutarı devire konur. Söz gelimi beş yıllık namaz borcu olduğu tahmin edilen bir kişi için altı aylık fitre tutarı bir keseye konarak devire oturan on kişiye imam tarafından birer defa verilerek beş yıllık süre tamamlanmış olur. Böylece beş yıllık fitre tutarı on fakir kişiye verilmelidir.

Cenaze sahibine vekâleten imam, devire konan altın ya da parayı sırayla devirde oturan kişilere sırayla vererek “Hatice Hanım’ın (anne adı) oğlu Nuri (ölen kişinin adı) merhumun altı aylık (bu süre bir yıl da olabilir) ıskat-1 salâtı içinlirayı sana verdim; aldın, kabul ettin mi?” der. Alan da “Kabul tu ve hab tüke” (Aldım, kabul ettim ve sana hibe ettim) diyerek borç namazlar için gerekli olan devir tamamlanmış olur.

b.Keffarât-1 savum. Cenazenin tutamadığı tahmin edilen oruçlar için keffarât-1 savum adı verilen bir devir daha yapılır. Bu sefer tahmin edilen eksik oruçların tutarı devire konarak namaz için yapılan devirin aynısı oruç için de yapılır.

c.Keffarât-1 yemin. Bir devir de yukarıdakiler gibi ölen kişinin yerine getiremediği yeminleri için yapılır.

d.Hukuk-ı ciran. Diğer devirler gibi bir devir de kul ve canlı hakkı, hukuk-ı zevciyan (ölenin hanımının hakkı) ve üzerine farz ve vacip olan diğer hukuklar için yapılır.

Devir , cenaze evinde yapılır. Devire cenazenin yakınları, cemaatten dinî bilgisi yerinde olan kimseler ve imam oturur. Devirin sonunda ölen kişiye üç İhlas, bir Fatiha okunarak devir bitirilmiş olur. Cenaze sahibinin mali duru8muna göre, devire oturanlara asgari bir fitre karşılığı para verilir. Devire oturanlar şer'an devir parası alacak durumda değillerse, ölenin maddi durumu iyiyse devire konan para fakir kimselere verilir. Şayet ölen kişi fakirse devire konacak parayı hayır sahipleri temin eder, yina o para fakirlere verilir.

4.3.Defin. Cenaze erkekse köylerde genellikle köy imamı tarafından, hanımsa cenaze yıkamayı bilen bir hanım tarafından yıkanır. Günümüzde özellikle büyük yerleşim birimlerinde bu hizmet belediye görevlileri tarafından yerine getirilir. Cenaze yıkanırken yakınlarının, ölen erkekse bilhassa hanımının cenazeyi görmesi ve su dökmesi sağlanır. Kefenlenip tabuta konan cenaze orada bulunan cemaat tarafından ya omuzlanarak ya da cenaze arabasına konarak cenaze namazının kılınacağı camiye götürülür. Türkiye’de cenaze namazları ya öğlen veya ikindi namazından sonra kılınır. Namazı kılınan cenaze, mezarlığın uzaklığına göre ya omuzlanarak veya cenaze arabasıyla götürülür. Cenazeye katılanlardan arabası olanlar arabalarıyla, olmayanlar ya arabası olanların arabalarıyla ya belediyenin veya özel otobüs şirketlerinin gönderdiği otobüslerle mezarlığa götürülür. Cenaze birinci derece yakınları tarafından tabuttan alınarak mezara indirilir. Bu esnada imnam ve cematte bulunan hâfızlar sürekli Kur’an okurlar. Cenazeyi defin işlemi bitince cemaat mezarlıktan yavaş yavaş ayrılır. Ancak imam, cenazenin bir yakını ile mezarın başında kalarak Münker ve Nekir’in soracağı sorulara rahat cevap vermek inancına yönelik olarak ölüye “telkin verir”. Telkin verilirken imam, ölüye annesinin adı ile seslenir. İmam telkin verirken cenaze yakınları mezarlıkta yan yana durarak cemaatten eve gelemeyecek olanların taziyelerini kabul ederler.

Mezarlıktan ayrılan cemaatin büyük bir bölümü cenaze evine gider, evin bahçesinde veya içerde imam bir aşır okur; cenaze sahipleri yine yan yana durarak cemaatte bulunanların taziyesini kabul ederler. Taziyeler cenazenin defnedilişindeki sonraki üç gün boyunca devam eder. Bu üç gün içinde taziyeye gelenler ya bir hâfızla beraber gelip ölü için özellikle Yasin okuturlar ya da kendileri ya bir aşır okur veya Fatiha okurlar. Üçüncü günün sonunda hanımlar için genel olarak evde, erkekler için de camide kimse davet edilmeden bir Mevlit okutulur. Bu Mevlit', erkekler genel olarak işte olduklarından, daha çok kadınlar iştirak eder. Mevlitten sonra gelenlere yemek vermek de yaygın geleneklerdendir.

Türkiye'de cenaze gelenekleri içinde özellikle üzerinde durulması gereken hususlardan biri de cenaze evinde özellikle yakın akrabalar ve komşular yemek pişirilmemesi için üç öğün yemek götürür; diğer tanıdıklar da meyve ve tatlı cinsinden yiyecekler getirirler. Üçüncü günün sonunda eskiden çok yaygın olan, ancak günümüzde giderek kalkan, cenaze sahiplerinin erkekleri erkekler tarafından hamama götürülür; hamamdan sonra erkekler ya berber eve getirilerek ya da bir berbere götürülerek tıraş ettirilir ve böylece "yasta olmak" sona erer ve herkes işine gücüne döner. Ancak yine cenaze sahipleri yalnız bırakılmaz, işlerinin yürütülmesinde sekiz on gün kadar akrabalar, dostlar ve komşular yardımcı olurlar. Cenaze defnedildikten sonraki kırkinci ya da elli ikinci günde ikinci Mevlit okutulması da yaygın olan geleneklerdendir. Bu mevlitten sonra cenaze evinin hanımları, komşu hanımlar tarafından hamama götürülerek yastan tamamen çıkmaları sağlanmış olur.

Giyim-Kuşam, Yemekler ve Halk İnançları

1.1.Giyim-Kuşam

Anadolu insanı yüzyıllardan beri İslami ölçülere uygun olarak giyinmiştir. 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile –biraz da "Devrim Kanunları" zoruyla- gerek erkek gerekse hanım giyimlerinde önemli değişiklikler görülmüştür.

1.1.1. Erkeklerde giyim-kuşam: Cumhuriyet'ten önceki yıllarda erkek giyimini genel olarak şalvar, yelek, mintan (gömlek) ve ceket oluşturmaktaydı. Başa ise fes veya takke giyilir ya da sarık sarılırdı. Ayakkabı olarak da daha çok çarık, çedik, yemeni gibi şeyler kullanılırdı. Cumhuriyet'in ilanından sonra bu kıyafet büyük ölçüde değişerek Batılı bir görünüm aldı. Bugün doğu ve güneydoğu Anadolu'da şalvar giyen erkeklere rastlansa da Türkiye'nin hemen her yöresinde yaygın ol olarak Batılı tarzda pantolon ce ceket giyilmektedir. Bunlar farklı kumaşlardan olabildiği gibi aynı kumaştan takım elbise olarak da tercih edilmektedir. Bu ana giysi ürünleri yanında gömlek, kravat, ve deriden yapılmış ayakkabılar tercih edilen diğer giyim kuşam ürünleridir. Köstekli saat Cumhuriyet'ten sonra tamamen kalkmış, yerini kol saati almıştır. Başa ise, Cumhuriyet'in ilanıyla şapka giymek mecbur tutulduğu hâlde- günümüzde sıcaktan veya soğuktan korunmak dışında bir şey giyilmemekte; halkın büyük kesimi namazda takke takmaktadır.

1.1.2. Kadınlarda giyim-kuşam: Cumhuriyetin ilanına kadar çarşafly ya da şalvarlı olan Anadolu kadınının, Cumhuriyet'in ilanından sonra yine "Devrim Yasaları" gereği olarak zorla bu kıyafeti tercih etmesi önlenmiştir. Bunun sonucu başta şehirlerde olmak üzere hanımlar etek-döpiyes ya da etek-döpiyes ve ceket tercih etmeye ve başın da açık olmasına zorlanmıştır. Büyük yerleşim birimlerinde ve bilhassa resmî çevrelerde bu giyim tercih edilse bile, köy ve kasabalarda bu giyim hiçbir zaman ilgi görmemiştir. Daha sonra zorlama ortadan kalkınca Anadolu kadını yüzyıllardan beri tercihi olan çarşafa, şalvara ve uzun etek ve pardösüye dönmüştür. Günümüz Türkiye'sinde bir yıl önce getirilen kıyafet serbestisi sonucu Anadolu kadını, resmî daireler de dahil olmak üzere, istediği gibi giyinebilmektedir. Büyük yerleşim birimlerinde modern Batı kıyafetlerini tercih edenler yanında hem büyük yerleşim birimlerinde hem de köy ve kasabalarda en yaygın giyim tarzı olarak pardösü ve başörtüsü hanımların en çok tercih ettikleri giyim-kuşamdır. Yer yer çarşaf ve bilhassa kırsal kesimlerde çalışan kadınlar şalvar ve başörtüsünü de tercih etmektedir.

1.2.Yemekler

Türkiye mutfak kültürü bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biridir. Hemen her ilin, ilçenin, köy ve kasabanın kendisine mahsus yemekleri vardır. Bu yemekler, kullanılan malzeme bakımından üç grupta incelenebilir.

1.2.1.Et yemekleri: Türkiye’de oldukça yaygın bir et yemeği kültürü vardır.

Et yemeklerini kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür: Kebaplar ve sulu sebze et yemekleri. En yaygın olan kebab türü Türkiye’nin hemen her yöresinde tercih edilen “döner”dir. Dana ya da koyun etinden yapılan döner, başta Almanya olmak üzere, dünyanın hemen birçok ülkesine Türk müteşebbisler vasıtasıyla giden ve tercih edilen bir kebab çeşididir. Dönerden yapılan “İskender kebab” ise dönerin tereyağı, çeşitli soslar ve yoğurtla zenginleştirilen çeşididir. İkinci kebab çeşidi ise kıymadan yapılan ve acılı olan “Adana kebab”, acısız olan “Urfa kebab” ve bunların benzeri olan “beyti”dir. Bunlar dışında yörelere göre değişen birçok kebab çeşidinden de söz etmek mümkündür. Sulu et yemeklerinin en yaygınları “tas kebabı”, “sac kavurma”, “çoban kebabı”, “sebze et kebab”, “haşlama” (dana veya kuzu haşlama olabilir) ve encik gibi yemeklerdir.

1.2.2.Sebze ağırlıklı, tahıl ve baklagillerden yapılan yemekler: Sebze ağırlıklı yemeklerde yine et kullanılmakla beraber yemeğin malzemesi genel olarak sebzelerdir. Türkiye’de sebzelerin büyük bir çoğunluğu yetiştiğinden, hemen her sebzededen yemek yapılmaktadır. Bunların başlıcaları arasında patates, patlıcan, kabak, taze fasulye ve karnabahar ağırlıklı yemekler sayılabilir. Tahıl ağırlıklı yemeklerin başında bulgurdan ve pirinçten yapılan pilav yanında, bunların ağırlıkta olduğu çeşitli yemeklerden söz edilebilir. Yine buğdaydan yapılan “yarma nın da(bazı yörelerde “gendüme” de denir) çeşitli yemekleri yapılır. Baklagillerden en yaygın olan iki yemekten biri yine dünya çapında meşhur bir Anadolu yemeği olan “kuru fasulye” ve “nohut”tur.

1.2.3.Hamur ağırlıklı yemekler: Hamur ağırlıklı yemeklerin başında “börek” ve çeşitleriyle çeşitli “poğaçalar”, bazı yörelerin kendilerine has

“kete” ve “peksimet”leri gelmektedir. Hamur ağırlıklı yiyecekler içinde büyük çoğunluğu taze kaymakla yenen tatlılar da önemli bir yer tutar. Tatlılar içinde en meşhuru Türkiye adına tescil edilmiş olan ve bütün dünyaca bilinen “baklava” ve çeşitleri gelmektedir. Yufkadan yapılan bu tatlılar Türkiye’nin her tarafında yaygın olup halk tarafından bilhassa ramazan ayında ve bayramlarda büyük bir ilgi görmektedir. Tatlılar içinde ağırlıklı olarak yer alan diğer bir tatlı çeşidi ise kadayıf ağırlıklı tatlılardır. Bunlar dışında hamurdan yapılan “ekmek kadayıfı” ve mahalli birçok tatlı ile ayva ve elmadan yapılan tatlılardan da söz edilebilir.

1.3.Halk İnançları

Türkiye halkının %98’i Müslümandır. Türkiye’deki her insan Müslümanlığı istediği gibi yaşayabilir. Ancak halk arasında kökü Şamanizm’e, yani İslam öncesine kadar uzanan ya da gelenekler sonucu kabul görmüş ve yöreden yöreye farklı ya da farklılık gösteren çeşitli batıl inançlara da rastlamak mümkündür. Bu batıl ya da halk inançları içinde en yaygın olanları şöyle sıralanabilir: Allah göğün en yüksek yerindedir. Bu batıl halk inancı sonucu günümüzde yaygın olarak söylenen “Yukarıda Allah var” ya da Tavuk bile su içerken Allah’a bakar” sözleri eski Türk inançları içinde önemli bir yer tutan “gök tanrı”dan kaynaklanmaktadır.Yeni doğum yapan hanımlara musallat olduğuna inanılan “alkarısı” ya da “albastı” (bk. Doğum Âdetleri), Ay ve Güneş tutulması esnasında göğe ok atmak, davul ya da teneke çalmak, silahları birbirine vurarak, bağırarak gürültü çıkarmak günümüzde de Anadolu’nun birçok yöresinde batıl halk inancı olarak varlığını devam ettirmektedir. Bilhassa tek başına büyümüş ağaçlara günümüzde birçok yörede kutsiyet atfedilmekte ve çaput ya da bez parçaları bağlanmaktadır. Yatırların, türbelerin, çeşitli mezarların ziyaret edilerek bunlardan dilek dilemek, yardım beklemek de yine kökü İslamiyet öncesine kadar uzanan batıl halk inançları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Hızır Aleyhisselam’dan çeşitli şekillerde yardım beklenmesi, onu görenin dilediği dileğin gerçekleşeceği inancı da halk inançları arasında canlı olarak

yaşamaktadır. Hızır-İlyas kültü sonucu oluşmuş “Hıdırellez inancı” da günümüzde yaygındır.

Bibliyografya: Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lügati't-Türk* (Çev. Besim Atalay), Ankara 1945, c. I, s. 208; Evliya Çelebi, *Seyahatname* (nşr. Z. Danışman), c. II, s. 285; Ayşe Kudat, *Kirvelik*, Ankara 1974; Osman Salih Dalcı, *İslâm'da Sünnet ve Merasimleri*, İstanbul 1976; Nurettin Albayrak, *Folklorumuz ve Erzincan*, Erzincan 1983, s. 150-170; Yaşar Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara 1990; Ali Haydar Bayat, “Osmanlı İmparatorluğu Türkiye'sinde Saray Dışı Sünnet Merasimleri”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri-IV. c. Gelenek-Görenek ve İnançlar*, Ankara 1982, s. 11-20; S. Çetintaş, Şehzadelerin Sünnet Düğünü /İbrahim Paşa Sarayı ve İçindeki Bin Bir Gece masallarını Hatırlatan Düğünlerden”, *Çınaraltı*, sy. 6 (13 Eylül 1941), s. 12-13; a.mlf., “Mihrimah'ın Evlenişi, Cihangir ve Bayezid'in Sünnet Düğünü”, *Çınaraltı*, sy. 9 (4 Birinciteşrin 1941), s. 8-9; M. Şakir Ülkütaşır, “Bizim Köyün Güreşli-Yarışlı Düğünleri”, *Sivas Folkloru*, sy. 64 (Mayıs 1978), s. 3-6; Hatice Aynur, “Surnâme”, *DİA*, c. XXXVII, s. 565-567;